

Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ετυμολογία της λέξης Πάρνηθα (στα αρχαία Πάρνης, -θος) είναι αβέβαιη. Πιθανόν προέρχεται (όπως και ο Παρνασσός και ο Πάρνωνας) από τη ρίζα «parna-» που στα ανατολικά τοπωνύμια σημαίνει «σπίτι». Στα αρχαία κείμενα εμφανίζεται για πρώτη φορά το 423 π.Χ. στις «Νεφέλες» του Αριστοφάνη και αργότερα από τον Ρόδιο κωμικό Αντιφάνη (405-333 π.Χ.) και από τον φιλόσοφο Θεόφραστο. Αργότερα, ο Πausanίας γύρω στα 150 μ.Χ. αναφέρει στα Αττικά του (32,1-2): *«Ὀρη δε αθηναίοις ἐστὶ Πεντελικόν ἐνθα λιθοτομῖαι, καὶ Πάρνης παρεχομένη θήραν συῶν ἀγρίων καὶ ἀρκτων, καὶ Ὑμηττός ος φύει μελίσσαις ἐπιτηδειοτάτας πλην τῆς ἀλαζώνων»*. Η αναφορά αυτή είναι πολύ ουσιαστική, αφού περιγράφει την Πάρνηθα ως χώρο με καλό κυνήγι με αγριογούρουνα και αρκούδες. Φυσικά για την σωστή ερμηνεία της αναφοράς πρέπει να παρατηρήσουμε ότι την εποχή εκείνη Πάρνηθα εννοούνταν μια πολύ ευρύτερη γεωγραφική τοποθεσία από τη σημερινή.

Ιστορικές μαρτυρίες και αρχαιολογικά ευρήματα οδηγούν σε ασφαλή συμπεράσματα ότι η Πάρνηθα κατοικούνταν και ήταν πολυσύχναστη από τους Μυκηναϊκούς ακόμα χρόνους. Η σπουδαιότητά της είναι φανερή από τη θέση που κατέχει ως προπύργιο της Αττικής από βόρειες επιθέσεις. Έτσι, μαζί με τα συνεχόμενα βουνά Πατέρας και Κιθαιρώνας, αποτελεί ένα φυσικό τείχος μήκους 60 χιλιομέτρων, που ξεκινά από τον Ευβοϊκό κόλπο και καταλήγει στον κόλπο των Μεγάρων.

Η Πάρνηθα εμφανίζεται ως το πιο οχυρωμένο βουνό της αρχαίας Ελλάδας. Κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο έγιναν σκληρές μάχες για τον έλεγχο του φρουρίου της Πάνακτου. Τελικά οι Αθηναίοι το ανοικοδόμησαν από την αρχή και το κατέστησαν ισχυρότατο. Το δε φρούριο της Δεκέλειας ήταν το στρατηγείο των Λακεδαιμονίων για πολλά χρόνια στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.

Η Πάρνηθα όμως ήταν και τόπος λατρείας των Αθηναίων. Ο Πausanίας αναφέρει στα «Αττικά» ότι στην Πάρνηθα υπήρχε χάλκινο άγαλμα του Παρνήθιου Δία και βωμός του Σημαλέου Δία που ρύθμιζε τις βροχές, καθώς και δύο λατρευτικά σπήλαια.

Οι κάτοικοι της κλασσικής Αθήνας γνώρισαν περιόδους ακμής και δόξας, μεγάλη κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη. Παρά την ευρεία ξύλευση των δασών, είχαν και μηχανισμούς προστασίας της φύσης, όπως για παράδειγμα τα ιερά άλση που ήταν αφιερωμένα στους θεούς του Ολύμπου και λειτουργούσαν ως ένα είδος προστατευόμενων περιοχών. Στη λαϊκή αρχαία ελληνική σκέψη, εξάλλου, τα φυτά είναι ιερά και συνδεδεμένα με κάποιον θεό ή μύθο, (η ελιά ήταν το ιερό φυτό της θεάς Αθηνάς, η δάφνη του Απόλλωνα, η δρυς του Δία κλπ).

Τα δάση της Αττικής λόγω της σύνθεσης και της δομής τους δεν μπορούσαν βέβαια να προμηθεύσουν την Αθήνα με τεχνική ξυλεία κατασκευών, την οποία προμηθεύονταν οι Αθηναίοι από την Μακεδονία και μάλιστα κατ' αποκλειστικότητα, ώστε οι αντίπαλοί τους να μην διαθέτουν την κατάλληλη ξυλεία για ναυπήγηση στόλου που θα ανταγωνίζονταν τον πανίσχυρο Αθηναϊκό στόλο.

Τα ένδοξα χρόνια της Αθήνας διαδέχθηκαν η παρακμή και η αφάνεια, που διήρκεσαν πολλούς αιώνες. Το περιβάλλον της Αττικής άντεξε όχι μόνο στο χρόνο, αλλά και στις ποικίλες επιθέσεις βαρβαρικών φυλών, που στρατοπέδευαν και πολλοί από αυτούς παρέμειναν για μεγάλο διάστημα στα χώματά της.

Στα μεταγενέστερα χρόνια το βουνό υπήρξε ορμητήριο ληστών και φυσικά περιοχή εποίκισμού των Αρβανιτών που εμφανίστηκαν γύρω στα 1350 μ.Χ. και η βασική τους δραστηριότητα ήταν η κτηνοτροφία. Αυτή, συνεχίστηκε και στους νεότερους χρόνους του Νεοελληνικού κράτους, οπότε η Πάρνηθα αποτελούσε ένα μεγάλο δασολίβαδο.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος και την ανακήρυξη της Αθήνας σε πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους, ο πληθυσμός της αυξήθηκε κατακόρυφα. Από 4.000 το 1834

έγιναν 66.000 το 1879. Το γεγονός αυτό είχε δυσμενέστερες επιπτώσεις στο περιβάλλον του λεκανοπεδίου της Αττικής. Τα λίγα δάση που είχαν απομείνει από την πρόσφατη τότε καταστροφή από τα στρατεύματα του Κιουταχή, αποδεκατίστηκαν για την κάλυψη των αναγκών της πρωτεύουσας. Ξυλοκόποι, ασβεστοποιοί, ανθρακείς, αρτοποιοί, κεραμείς κτλ, απογύμνωσαν τα βουνά της Αττικής.

Στην σύγχρονη εποχή μειώθηκε δραστικά η βόσκηση, η οποία απαγορεύθηκε το 1953. Ωστόσο, οι πιέσεις στο βουνό δεν ελαττώθηκαν. Είναι χαρακτηριστικό, ότι κατά την υποχώρησή τους οι Γερμανικές δυνάμεις κατοχής που υποχωρούσαν σιδηροδρομικώς έκαψαν τμήμα του ελατοδάσους, προκειμένου να ελέγξουν τις επιθέσεις των αντιστασιακών δυνάμεων εναντίον τους. Επίσης, ένα αξιόλογο τμήμα των συστάδων ελάτης υποβαθμίστηκε αργότερα από το κόψιμο των κορυφών των νέων ελάτων για την παραγωγή των χριστουγεννιάτικων δέντρων.

Η ίδρυση του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας το 1961 σύμφωνα με την μελέτη του πρώην Δασάρχη Πάρνηθας, καθηγητή Κ. Μακρή (Μακρής Κ. 1958), ήταν καταλυτική για τη σωτηρία του βουνού και έτσι σήμερα το βουνό είναι το μοναδικό στην Αττική που συντηρεί μία τόσο πλούσια βιοποικιλότητα (Αμοργιανιώτης, 1997).

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

Τα σπουδαιότερα αρχαιολογικά μνημεία της Πάρνηθας είναι τα αρχαία φρούριά της. Μετά τα μηδικά οι Αθηναίοι έκτισαν δύο οχυρώματα στη Δυτική Πάρνηθα, της Πανάκτου και του Δρυμού.

Έτσι άρχισε η σταδιακή οχύρωση της Πάρνηθας από τους Αθηναίους, με απλά οχυρώματα που χρησίμευαν σαν παρατηρητήρια ή φρουκτωρίες (δηλ. σημεία αναμετάδοσης σημάτων με φωτιές ή οπτικό τηλέγραφο) και δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να ανακόψουν την πορεία πολυπληθούς εχθρού. Μπορούσαν όμως να παρενοχλούν τα μετόπισθέν του και να αποκόπτουν την επικοινωνία του. Συνήθως βρισκόνταν κτισμένα σε απολήξεις βουνών για να ελέγχουν τις οδικές διαβάσεις, αλλά χρησίμευαν και σαν ορμητήρια και σαν τόποι εκγύμνασης και θητείας νεοσύλλεκτων στρατιωτών «επί τας άκρας».

Τα φρούρια της Πάρνηθας κτίστηκαν σε διάφορες ιστορικές εποχές και δεν αποτέλεσαν ποτέ μια ενιαία αμυντική γραμμή. Τα σπουδαιότερα από αυτά, ερείπια των οποίων σώζονται μέχρι σήμερα είναι τα εξής: Φυλή, Πάνακτος, Ελευθεραί, Καστράκι, Κορορέμι, Κορυνός, Βιλατούρι, Πυργάρι, Λοιμικό, Κατσιμίδι, Δεκέλεια, Λειψύδριο, Φάλεμι κ.λ.π.

Εικόνα 35. Το κάστρο της Φυλής

Το πιο γνωστό και το ωραιότερο είναι το Κάστρο της Φυλής (υψ. 687μ.) που βρίσκεται στην Δυτική Πάρνηθα. Στη θέση «Βουνό Φυλής» που βρίσκεται βόρεια του κάστρου αυτού υπήρχε παλιότερο κάστρο, ίχνη του οποίου δεν σώζονται σήμερα. Εκεί βρισκόνταν ο Αρχαίος Δήμος Φυλής που οι κάτοικοί του, οι Φυλάσιοι, ανήκαν στην Οινιίδα φυλή και φορούσαν λευκά ρούχα (Αριστοφάνης). Από το κάστρο αυτό ξεκίνησε η αντίσταση κατά του

Πεισίστρατου τον 6ο π.Χ. αιώνα και αυτό κυριεύσε ο Θρασύβουλος με 70 στρατιώτες και ανέτρεψε το καθεστώς των τριάκοντα τυράννων των Αθηνών το 403 π.Χ. Το φρούριο

αυτό λόγω της ακατάλληλης θέσης του εγκαταλείφθηκε και τον 4ο π.Χ. αιώνα κτίστηκε το νέο φρούριο Φυλής που σήμερα γνωρίζουμε, το οποίο βρίσκεται σε καίρια θέση και παρουσιάζει εξαιρετική θέα. ΝΑ του φρουρίου, κατά μήκος του δρόμου που οδηγούσε στην Αθήνα διακρίνονται ίχνη από τροχούς αμαξών πάνω στον βράχο.

Σημαντικό επίσης αρχαιολογικό μνημείο αποτελεί και το σπήλαιο του Πανός, στο οποίο λατρευόταν ο θεός Πάνας και οι Νύμφες. Πλήθος λατρευτικών αγγείων έχει βρεθεί στο σπήλαιο αυτό, το οποίο είναι στην περιοχή της Φυλής.

ΞΟΚΚΛΗΣΙΑ-MΟΝΕΣ

Στον κυρίως ορεινό όγκο της Πάρνηθας λόγω κλίματος (χιόνια, πυκνές ομίχλες κτλ.) και της δυσκολίας προσπέλασης (ο πρώτος αμαξωτός δρόμος ολοκληρώθηκε το 1928), δεν αναπτύχθηκαν πολλά μοναστήρια και εκκλησίες.

Στην θέση του μοναδικού παλιού μοναστηριού στην Πάρνηθα, που βρίσκονταν στην Αγ. Τριάδα, υπάρχει σήμερα ένα μικρό εξωκλήσι.

Εικόνα 36. Ο Άγ. Πέτρος στη Μόλα

Στους πρόποδες όμως της Πάρνηθας τόσο παλιότερα όσο και πρόσφατα ιδρύθηκαν πολλά μοναστήρια. Τα σπουδαιότερα από αυτά είναι:

1) Το μοναστήρι της Κοιμήσεως Θεοτόκου Κλειστών, που κτίστηκε το 17^ο αιώνα. Βρίσκεται Ν - ΝΔ της Πάρνηθας στην είσοδο του φαραγγιού του Κελάδωνα και σε απόσταση 4 χλμ. από το χωριό Φυλή. Στην αρχή ήταν ανδρικό μοναστήρι και όταν ιδρύθηκε, όλοι οι ασκητές που ασκήτευαν στις σπηλιές του φαραγγιού μαζεύτηκαν στο μοναστήρι. Σήμερα είναι γυναικείο μοναστήρι.

2) Σε απόσταση 2 χλμ. βόρεια του Δήμου Φυλής σε υψόμετρο 500 μ. υπάρχει το ανδρικό μοναστήρι του Αγ. Κυπριανού και Ιουστίνης (παλαιοημερολογίτες), που ιδρύθηκε το 1961.

3) Σε απόσταση 5 χλμ. ΒΔ του Δήμου Αχαρνών στη θέση Ντάρδιζα, σε υψόμετρο 500 μ. σε ένα πλάτωμα, βρίσκεται το γυναικείο μοναστήρι (παλαιοημερολογίτες) της Γεννήσεως Θεοτόκου Ντάρδιζας, που ιδρύθηκε το 1930.

4) Ανατολικά από τους Θρακομακεδόνες σε επαφή με το εγκεκριμένο σχέδιο πόλης, σε υψόμετρο 400 μ. βρίσκεται το γυναικείο μοναστήρι (παλαιοημερολογίτες) της Κοιμήσεως Θεοτόκου που ιδρύθηκε το 1938.

5) Βόρεια του Δήμου Αχαρνών στη θέση Κατζανά, σε υψόμετρο 190 μ. βρίσκεται το ανδρικό μοναστήρι της Αγ. Παρασκευής (παλαιοημερολογίτες) που ιδρύθηκε το 1930.

Στην Πάρνηθα υπάρχουν επίσης και πολλά ερημοκλήσια. Τα περισσότερα από αυτά κτίστηκαν κοντά σε πηγές ή πηγάδια και λίγα δεν έχουν κοντά τους νερό. Όλα όμως βρίσκονται σε θαυμάσιες τοποθεσίες. Τα ερημοκλήσια αυτά είναι :

- Δίπλα σε πηγές: Αγ. Πέτρος στη Μόλα, Αγ. Γεώργιος στο Κεραμίδι, Αγ. Παρασκευή στο Ρουμάνι, Αγ. Παρασκευή στην πηγή Φυλής, Αγ. Μερκούριος και Αγ. Τριάδα στις αντίστοιχες θέσεις στα ανατολικά της Πάρνηθας.

- Δίπλα σε πηγάδι: Αγ Τριάδα Αυλώνας, Αγ. Γεώργιος, Αγ. Νικόλαος στο Λοιμικό

- Χωρίς πηγή ή πηγάδι κοντά τους: Αγ. Νικόλαος και Προφ. Ηλίας στο Μετόχι, Προφ. Ηλίας στο Βούτημα, Αγ. Παρασκευή στο Μπόρσι.

ΑΝΑΚΤΟΡΑ ΤΑΤΟΪΟΥ

Το σημαντικότερο ιστορικό μνημείο της περιοχής του Δρυμού αποτελεί το παλάτι της τέως βασιλικής οικογένειας στο Τατόι μαζί με τα βοηθητικά του κτίρια.

Το παλάτι αυτό υπήρξε η κύρια κατοικία των μελών της τέως βασιλικής οικογένειας της Ελλάδος. Η αγορά του κτήματος Τατοΐου ολοκληρώθηκε μετά από αλληπάλληλες αγορές του Βασιλιά Γεωργίου του Α' και την παραχώρηση προς τον τότε «Βασιλέα των Ελλήνων» από το ελληνικό δημόσιο έκτασης 15.000 στρ. του Εθνικού κτήματος Μπάφι.

Η πρώτη αγορά έγινε το 1871. Το 1891 ο Γεώργιος ο Α' προέβη σε αμοιβαία ανταλλαγή έκτασης 1.000 στρ. στη θέση Αδάμες με διάφορους κατοίκους του Μενιδίου.

Η τύχη του κτήματος Τατοΐου και του ομώνυμου παλατιού συνδέθηκε με τη νεοελληνική ιστορία και ακολούθησε τις περιπέτειες του θεσμού αυτού στην Ελλάδα. Έτσι, το 1916 με την παραίτηση της κυβέρνησης του Βενιζέλου και τον επακολουθήσαντα εθνικό διχασμό μεγάλο τμήμα του κτήματος Τατοΐου (28.000 στρ.) και βοηθητικά κτίρια του παλατιού αποτεφρώθηκαν. Μετά την Μικρασιατική καταστροφή (1922) και την ανακήρυξη της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας (1923) το Τατόι με τα παλάτια του γίνεται δημόσια περιουσία. Το 1936 με την παλινόρθωση της βασιλείας επανέρχεται στους πρώτους ιδιοκτήτες του. Το 1946 μετά από σχετικό δημοψήφισμα εγκαθίσταται ξανά η τέως βασιλική οικογένεια.

Το 1973 με νέο δημοψήφισμα απαλλοτριώνεται αναγκαστικά υπέρ του δημοσίου ολόκληρη η λεγόμενη «βασιλική περιουσία» και το 1975 με την οριστική κατάργηση του θεσμού της βασιλείας απομένει προς ρύθμιση η περιουσία αυτή.

Το 1992 γίνεται ρύθμιση με την οποία έκταση 40.000 στρ., στην οποία περιλαμβάνεται το παλάτι με όλα τα βοηθητικά κτίρια δίδεται στον πρώην ιδιοκτήτη του και τα υπόλοιπα τα διαχειρίζεται το ίδρυμα «Εθνικός Δρυμός Τατοΐου», τα μέλη του Δ.Σ. του οποίου, τα διορίζει ο πρώην ιδιοκτήτης του κτήματος. Μικρές επίσης εκτάσεις δίδονται σε ιδρύματα.

Το 1994 με νέα ρύθμιση επαναφέρεται η απαλλοτρίωση του 1973 και το όλο «κτήμα» επανέρχεται στο Δημόσιο. Μετά από την ρύθμιση αυτή έγιναν προσφυγές για την αντισυνταγματικότητα του νόμου από τους πρώην ιδιοκτήτες και η υπόθεση έληξε το 2002, οπότε το κτήμα περιήλθε οριστικά στην κυριαρχία του Δημοσίου.

Στο συγκρότημα των ανακτόρων του Τατοΐου περιλαμβάνονται και πλήθος βοηθητικών κτιρίων, όπως κατοικίες προσωπικού, φυλάκια, αποθήκες, ξυλουργεία, ιπποστάσια, μελισσοκομεία, κτηνοτροφικές μονάδες κτλ., τα οποία σήμερα έχουν σχεδόν ερειπωθεί.

Η μη επίλυση για χρόνια του ιδιοκτησιακού θέματος της όλης «βασιλικής περιουσίας» όχι μόνο δεν επέτρεψε την ανάδειξη των μνημείων αυτών, αλλά συντέλεσε στη σημαντική φθορά τους από την χρόνια εγκατάλειψή τους. Το παλάτι και πολλά κτίρια μπορούν ακόμη να διατηρηθούν και να αποτελέσουν άριστους χώρους, για ιστορικό μουσείο, κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, μουσείο φυσικής ιστορίας, χώρους αναψυχής κτλ. Η απόστασή τους από την Αθήνα είναι ελάχιστη και το περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται ιδεώδες (Αμοργιανιώτης, 1997).

Θέματα - ιδέες για συζήτηση:

Ζητήστε από τα παιδιά να ψάξουν για την ιστορία της Πάρνηθας και οργανώστε εκδρομή στα ανάκτορα Τατοΐου ή στο κάστρο της Φυλής, που είναι τα πιο εύκολα προσβάσιμα. Συζητήστε:

- *Η επίδραση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον του βουνού.*
- *Τι σχέση έχουν τα τοπωνύμια της περιοχής με την ιστορία;*
- *Διοργανώστε έκθεση για την Πάρνηθα με τα ιστορικά στοιχεία που συγκεντρώσατε και φωτογραφήσατε.*

ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Η Πάρνηθα έχει δεχτεί κατά το παρελθόν ποικίλες επιδράσεις από τον άνθρωπο, οι οποίες ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την κατάσταση των δασών της σήμερα. Με την ίδρυση του Εθνικού Δρυμού όμως, πολλές από τις δραστηριότητες αυτές απαγορεύτηκαν στον πυρήνα και κάποιες συνεχίστηκαν, σε πιο ήπια μορφή, στην περιφερειακή ζώνη.

Ήδη από τα αρχαία χρόνια στο βουνό εξασκούσαν η γεωργία, η κτηνοτροφία, η υλοτομία και το κυνήγι. Ο δήμος των Αχαρνών ήταν ένας από τους μεγαλύτερους στην αρχαία Αττική και οι κάτοικοί του θησαύριζαν από το εύφορο έδαφος της περιοχής και από τα ξυλοκάρβουνα που έκαναν στην Πάρνηθα και τα οποία στη συνέχεια μετέφεραν στην αγορά, με τα περίφημα αχαρνικά γαϊδούρια τους. Έτσι τους παριστάνει άλλωστε και ο Αριστοφάνης στην περίφημη κωμωδία του «Αχαρνής». Φαίνεται ότι η δραστηριότητα αυτή είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις, καθώς βρέθηκε ένας αρχαίος αττικός νόμος, ο οποίος θεσπίστηκε για να προστατευτεί το δάσος από την πυρκαγιά, την υλοτομία και την ρύπανση: «μη ανθρακεύειν, μηδέ μολεύειν, μηδέ πρεμνίζειν».

Όλες οι δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν, συνεχίστηκαν και στα μεταγενέστερα χρόνια και εκτιμάται ότι αυξάνονταν, όσο αυξάνονταν ο πληθυσμός της Αθήνας. Παράλληλα με αυτές, είχαν αναπτυχθεί και η ρητινοσυλλογή, η μελισσοτροφία και ο τουρισμός. Από το 1961 όμως που ιδρύθηκε ο Δρυμός και μετά, όλες οι παραδοσιακές αυτές ασχολίες απαγορεύτηκαν στον πυρήνα, με εξαίρεση την αναψυχή και οι υπόλοιπες σταδιακά είτε εγκαταλείφθηκαν είτε περιορίστηκαν στις υπόλοιπες περιοχές του βουνού και είναι πλέον μικρής σημασίας.

Εικόνα 37.
Μελισσοκομία

Ο ποσοτικός προσδιορισμός όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων που εξασκούνται σήμερα στον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί με ακρίβεια, λόγω της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζει αυτός σε σχέση με τους υπόλοιπους Εθνικούς Δρυμούς της Ελλάδας. Η ιδιαιτερότητα αυτή έγκειται στο γεγονός ότι ο Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας εφάπτεται πλέον του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας και οι οικονομικές δραστηριότητες σ' αυτόν δεν ασκούνται μόνο από τους περίοικους, αλλά από ολόκληρο τον πληθυσμό του Λεκανοπεδίου Αττικής (αναψυχή, καζίνο, μελισσοτρόφοι, κ.τ.λ.), με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ακριβή απογραφικά στοιχεία για τις δραστηριότητες αυτές. Σύμφωνα όμως με το Σχέδιο Διαχείρισης του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας (Αμοργιανιώτης, 1997), μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής:

Οι γεωργικές εκτάσεις μέσα στα όρια του Εθνικού Δρυμού, όπως αυτές προέκυψαν από την ανάλυση χρήσεων γης με βάση τις αεροφωτογραφίες του έτους 1992 και τους σχετικούς ορθοφωτοχάρτες, ανέρχονται μόλις σε 1.815 στρ., καθώς πολλές εκτάσεις που καλλιεργούνταν μέχρι την δεκαετία του 1960 εγκαταλείφθηκαν και χρησιμοποιούνται πλέον σαν βοσκότοποι.

Η κτηνοτροφία ασκείται από λίγα σχετικά άτομα (λίγες οικογένειες), διακρίνεται για το μεγάλο ζωικό κεφάλαιό της (10.000 ζώα) και ασκείται στο σύνολο της έκτασης του Εθνικού Δρυμού, πλην φυσικά του υφιστάμενου πυρήνα (38.000 στρ.) και του δάσους Τατοΐου (39.000 στρ.). Η έκταση των βοσκοτόπων είναι μόλις 1,5% της συνολικής εκτάσεως του δρυμού, στην πραγματικότητα όμως οι εκτάσεις που βόσκονται είναι πολύ περισσότερες, γιατί εκτός από τον πυρήνα και το δάσος Τατοΐου, τα υπόλοιπα δάση και οι δασικές εκτάσεις βόσκονται εποχιακά από γίδια κυρίως και οι γεωργικές εκτάσεις μετά την λήξη της καλλιέργειας, κυρίως από πρόβατα. Από την ανάλυση των δεδομένων για την κτηνοτροφία, προέκυψε ότι αυτή παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο στην διαχείριση του δρυμού, τόσο ως πηγή εισοδήματος όσο και ως συστατικό του όλου οικοσυστήματος, αφού η κατά

χώρο κατανομή της δεν είναι κανονική και παρατηρούνται είτε φαινόμενα υπερβόσκησης και καταστροφής της βλάστησης είτε βόσκηση σε καμένες και αναδασωτές εκτάσεις, δημιουργώντας μεγάλα προβλήματα στην ανάκαμψη του δάσους σ' αυτές.

Η μελισσοτροφία είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, καθώς σύμφωνα με τα αρχεία του Δασαρχείου Πάρνηθας, ο αριθμός των κυψελών που εγκαθίστανται στο βουνό ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 2.000 κυψέλες ετησίως. Το μεγαλύτερο μέρος των κυψελών αυτών εγκαθίστανται στο ελατοδάσος (1.416 κυψέλες) από το οποίο αναμένεται και καλύτερη απόδοση σε μέλι. Για λόγους πυρασφαλείας οι μελισσοτρόφοι που ανεβαίνουν στην Πάρνηθα, υποχρεώνονται να παίρνουν αυστηρά προληπτικά μέτρα (βαρέλια νερού, άμμος κτλ.), ώστε να αποφεύγονται οι εκρήξεις πυρκαγιών κατά το "κάπνισμα" των μελισσών που γίνεται κατά τη διάρκεια της συγκομιδής του μελιού.

Η οικονομική σημασία των δασών του δρυμού από πλευράς ξυλοπαραγωγής είναι ασήμαντη. Τα δάση του πυρήνα του Δρυμού υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς προστασίας και δεν επιτρέπεται σ' αυτά καμία εκμετάλλευση, ενώ τα υπόλοιπα δάση βρίσκονται σήμερα εκτός διαχείρισης. Διενεργούνται μόνο ακανόνιστες έκτακτες καρπώσεις είτε λόγω πυρκαγιών (Φυλή 1989, Τατόι 1986) είτε λόγω ανεμοριψιών και χιονοριψιών (Τατόι 1991), καθώς επίσης και εξυγιαντικές υλοτομίες στο ελατοδάσος Πάρνηθας για την αντιμετώπιση της επιδημίας των φλοιοφάγων εντόμων. Επίσης, στα πευκοδάση της Φυλής και του Αυλώνα γίνεται ατελής συλλογή καυσόξυλων για την ικανοποίηση των ατομικών αναγκών θέρμανσης των κατοίκων των δήμων αυτών.

Τα δάση της Χαλεπίου Πεύκης ρητινεύονταν ανέκαθεν από τον πληθυσμό των γύρω περιοχών και μάλιστα το εισόδημα από τη ρητινοσυλλογή ήταν μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της γεωργίας για τις περιοχές αυτές και για το λόγο αυτό, η δραστηριότητα αυτή μαζί με την κτηνοτροφία αποτελούσε την κύρια απασχόληση των πληθυσμών αυτών. Με την αλματώδη όμως ανάπτυξη της χημείας μετά τον πόλεμο και την εμφάνιση πολυποίκιλων προϊόντων που αντικατέστησαν τα προϊόντα της φυσικής ρητίνης, η τιμή της έπεσε πολύ χαμηλά και σιγά σιγά η ασχολία αυτή εγκαταλείφθηκε, με αποτέλεσμα σήμερα να διενεργείται ρητινοσυλλογή από ελάχιστες οικογένειες και από ηλικιωμένα κυρίως άτομα.

Η εγκατάλειψη της ρητινοκαλλιέργειας είχε δυσμενείς επιπτώσεις για τα δάση της Χαλεπίου Πεύκης, γιατί αφ' ενός μεν έφυγαν οι κάτοικοι που έπαιζαν και ρόλο φύλακα των δασών, αφ' ετέρου αυξήθηκε υπέρμετρα η καύσιμη ύλη, αφού δεν απομακρύνονταν πλέον η υπόροφη βλάστηση, με συνέπεια την αύξηση του κινδύνου καταστροφής των δασών αυτών από τις πυρκαγιές.

Εντός των ορίων του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας δεν περιλαμβάνεται κανένας οικισμός και δεν ασκείται καμία βιοτεχνική ή βιομηχανική δραστηριότητα. Σε μικρή απόσταση όμως από τα όρια του Δρυμού, έχουν θεσμοθετηθεί οι βιομηχανικές ζώνες των Αχαρνών, του Κρουονερίου και της Μαλακάσας – Σχηματαρίου, στις οποίες ασκείται εντονότατη βιοτεχνική και βιομηχανική δραστηριότητα. Η επιλογή αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί επιτυχής, γιατί οι περιοχές αυτές βρίσκονται στο μέσον του διαύλου που σχηματίζουν οι ορεινοί όγκοι της Πάρνηθας και της Πεντέλης και οι αέριοι ρύποι των βιομηχανιών αυτών με τους βόρειους ανέμους που είναι και οι συνηθέστεροι στην Αττική, μεταφέρονται στον ήδη κορεσμένο από το νέφος αέρα του πολεοδομικού ιστού του λεκανοπεδίου Αττικής.

Μεγάλος επίσης αριθμός των βιομηχανιών αυτών επιβαρύνει με τα απόβλητά του τον Κηφισό ποταμό, που είναι ο μοναδικός αποδέκτης της περιοχής και ο οποίος στη συνέχεια διασχίζει ακάλυπτος στο μεγαλύτερο μέρος του πάνω από 25 χλμ πυκνοκατοικημένων περιοχών του Λεκανοπεδίου, για να καταλήξει στη θάλασσα του Φαλήρου ως μεγάλος υπόνομος.

Την δεκαετία του 1920 η ίδρυση και λειτουργία του Σανατορίου της Πάρνηθας (σημερινό Ξενία), προσέλκυσε εκατοντάδες ασθενείς και επισκέπτες για θεραπεία της φυματίωσης, που τότε ήταν μάστιγα για τον πληθυσμό της Αττικής. Από την ίδια περίπου εποχή αρχίζει και η συνήθεια αρκετών οικογενειών των κατοίκων Αχαρνών να κατασκηνώνουν στην Πάρνηθα για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Κατά την διάρκεια της Κατοχής 1941-1944, οι κατοχικές αρχές απαγόρευσαν κάθε πρόσβαση στην Πάρνηθα, ενώ λίγα χρόνια μετά την Κατοχή το Σανατόριο σταμάτησε την λειτουργία του, αφού η φυματίωση θεραπεύονταν πλέον με φαρμακευτική αγωγή (πενικιλίνη) και έτσι έπαψαν οι επισκέψεις στην Πάρνηθα για το σκοπό αυτό. Οι κάτοικοι όμως του Μενιδίου συνέχισαν την συνήθειά τους να κατασκηνώνουν στη θέση Παλιοχώρι της Πάρνηθας ακόμη και μετά την ίδρυση του Εθνικού Δρυμού, που απαγόρευε τέτοιες δραστηριότητες. Η συνήθεια αυτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα και δημιουργεί πολλά προβλήματα στην διαχείριση του Δρυμού.

Με τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας μεταπολεμικά, τον πολλαπλασιασμό των Ι.Χ. αυτοκινήτων, την γενική άνοδο του βιοτικού επιπέδου της πρωτεύουσας αλλά και την ταυτόχρονη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης σ' αυτήν (κυκλοφοριακό, νέφος κ.τ.λ.), ο αριθμός των επισκεπτών της Πάρνηθας αυξάνονταν συνεχώς. Αυτό αποτελεί σήμερα και το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο Δρυμός και κυρίως ο πυρήνας του, στον οποίο βρίσκονται μεγάλοι χώροι αναψυχής (Μόλα, Παλιοχώρι, Αγία Τριάδα, Δάσος των Γιγάντων) και στους οποίους προκαλείται εκκωφαντική ηχορύπανση, ειδικά στις εκδηλώσεις συλλόγων, ενώ παράλληλα δημιουργείται τεράστιος όγκος απορριμμάτων, τα οποία δυστυχώς δεν απομακρύνονται εγκαίρως από τον αρμόδιο Δήμο Αχαρνών και συσσωρεύονται ή διασπείρονται σε μεγάλες αποστάσεις από τα ζώα (αλεπούδες, σκυλιά).

Τέλος, πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι στον πυρήνα του Δρυμού εργάζονται καθημερινά περίπου 1.200 άτομα (στρατιωτικές μονάδες, εργαζόμενοι στο καζίνο, φύλακες εγκαταστάσεων, κτιρίων και κεραιών, υπάλληλοι Ο.Τ.Ε. κλπ).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΨΥΧΗΣ

Τον Εθνικό Δρυμό επισκέπτονται, κατά μέσο όρο, 3.000-5.000 άτομα την εβδομάδα, εκτός από τους πεζοπόρους. Οι μισές περίπου από τις επισκέψεις γίνονται την Κυριακή. Συνολικά κατά το έτος απογραφής 1991-1992 καταμετρήθηκαν περίπου 267.000 επισκέπτες με αυτοκίνητο. Επιπλέον, καθημερινά ανεβαίνουν οι 900 εργαζόμενοι στις διάφορες εγκαταστάσεις της Πάρνηθας καθώς και οι -κατά μέσο όρο- 600 επισκεπτόμενοι το Καζίνο (Αμοργιανιώτης, 1997).

Εικόνα 38. Ποδηλάτες στην Πάρνηθα

Οι περισσότερες επισκέψεις γίνονται κατά τη θερμή περίοδο και κορυφώνονται κατά τους μήνες Ιούλιο - Αύγουστο – Σεπτέμβριο (40.000 ως 60.000 επισκέψεις κάθε μήνα), ενώ κατά τους υπόλοιπους μήνες κυμαίνονται γύρω στις 10.000 επισκέψεις κάθε μήνα.

Οι επισκέπτες εκτός από βόλτα στη φύση, έχουν πολλές δυνατότητες άθλησης. Οι κυριότερες αθλητικές δραστηριότητες είναι οι εξής:

1. Ορεινή ποδηλασία

Ένα πολύ δημοφιλές άθλημα που αναπτύσσεται ολοένα στην Πάρνηθα, είναι η ορεινή ποδηλασία (mountain-bike). Ένα πυκνό δίκτυο ποδηλατοδρόμων έχει δημιουργηθεί τόσο στον πυρήνα όσο και στην περιφερειακή ζώνη του Δρυμού, προσφέροντας δυνατές συγκινήσεις στους λάτρεις του αθλήματος. Οι σπουδαιότεροι είναι η κυκλική διαδρομή στην περιοχή Κιθάρα στο Τατόι και η διαδρομή Μετόχι – Αγ. Γεώργιος – Ταμίλι.

2. Ορειβασία-ορεινή πεζοπορία

Η δραστηριότητα αυτή είναι πολύ αναπτυγμένη στην Πάρνηθα. Ορειβατικοί σύλλογοι, αλλά και μεμονωμένοι ορειβάτες, σε συνεργασία με το Δασαρχείο Πάρνηθας, έχουν δημιουργήσει ένα πυκνό δίκτυο καλοδιατηρημένων μονοπατιών, το οποίο καλύπτει όλη την έκταση του βουνού. Πολλά από τα μονοπάτια περνούν μέσα από πηγές, πυκνά δάση και ξέφωτα. Υπάρχει πλήθος επιλογών ανάλογα με την υψομετρική διαφορά

Εικόνα 39. Ορειβάτες

που μπορούμε να καλύψουμε (0-800μ.), την απόσταση (500-5.000μ) και τον χρόνο (30'-6 ώρες) που χρειαζόμαστε. Παράλληλα, στη διαδρομή παρατηρούμε διάφορες ζώνες βλάστησης: τα έλατα, τα πεύκα, τα πουρνάρια, τα πλατάνια, τα φρύγανα.

Τα σημαντικότερα μονοπάτια είναι σηματοδοτημένα είτε με απλά κόκκινα σημάδια στους βράχους και τα δέντρα είτε με κόκκινες ταινίες ή τέλος με ειδικά σημάδια για κάθε μονοπάτι, όπως κόκκινο τρίγωνο, κόκκινο τετράγωνο, κίτρινος ρόμβος κ.ο.κ. Με αυτόν τον τρόπο, ακολουθώντας το ίδιο σχήμα και χρώμα, μπορεί ο ορειβάτης να βρει το μονοπάτι.

Επιπλέον, υπάρχουν δύο ορειβατικά καταφύγια, το ένα στη θέση Μπάφι που ανήκει στον ΕΟΣ Αθηνών και το άλλο στη θέση Φλαμπούρι που ανήκει στον ΕΟΣ Αχαρνών, όπου υπάρχει δυνατότητα για ξεκούραση και ύπνο.

3. Αναρρίχηση

Εικόνα 40. Αναρριχητές

Στις νότιες περιοχές της Πάρνηθας το έντονο ανάγλυφο δημιουργεί τις χαράδρες της Χούνης και της Αγ. Τριάδας, τον βράχο της Βαρυμπόπης και πιο δυτικά, το φαράγγι του Κελάδωνα. Οι περιοχές αυτές προσφέρουν ιδανικά πεδία για αναρρίχηση και έντονες συγκινήσεις.

Οι περιοχές που χρησιμοποιούνται από τους ορειβάτες και τους απλούς αναρριχητές για την εξάσκησή τους στο βράχο χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Το Άρμα και το Φλαμπούρι ανήκουν στην "Υψηλή Σχολή" και είναι ιδανικές για προετοιμασία αναβάσεων δύσκολου βουνού, ενώ η Πέτρα Βαρυμπόπης ανήκει στη "Χαμηλή Σχολή" και είναι ιδεώδης για εκπαίδευση και προπόνηση μαθητευόμενων αναρριχητών.

Στις περιοχές αυτές λειτουργούν αναρριχητικές σχολές βράχου του ΕΟΣ Αθηνών, του ΕΟΣ Αχαρνών και του ΕΠΟΣ Φυλής. Εκτός από τα παραπάνω αναρριχητικά πεδία, στην Πάρνηθα υπάρχουν και άλλες περιοχές που χρησιμοποιούνται για αναρρίχηση, όπως το μεγάλο Αρμένι στη Β. Πάρνηθα, η

Αλογόπετρα στη Δ. Πάρνηθα, η Κορακοφωλιά, η Πέτρα Εβραίου (Ν. Πάρνηθα) και ο βράχος της Θοδώρας στη Δ. Πάρνηθα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΟΥΛΙΩΝ

Η παρατήρηση πουλιών δεν είναι αρκετά διαδεδομένη στην Πάρνηθα, κυρίως επειδή δεν υπάρχει η κατάλληλη υποδομή για αυτή τη δραστηριότητα. Όμως, στο βουνό υπάρχουν πολλά είδη πτηνών που μπορεί να παρατηρήσει κανείς.

Θέματα - ιδέες για συζήτηση:

Πείτε στα παιδιά να συγκεντρώσουν στοιχεία για τις προαναφερθείσες δραστηριότητες. Συζητήστε:

- Ρητινοσυλλογή και κτηνοτροφία: πότε μια οικονομική δραστηριότητα είναι ωφέλιμη για το δάσος και πότε βλαβερή;
- Οι πιέσεις που ασκούνται σε ένα «περιαστικό δάσος»: τουρισμός, οικιστική πίεση, βιοτεχνίες-βιομηχανίες. Τρόποι αντιμετώπισής τους.
- Οφέλη και κίνδυνοι από τις δραστηριότητες αναψυχής και αθλητισμού στην Πάρνηθα.
- Είναι πιθανό να είχε επίπτωση η διενέργεια του Ολυμπιακού Αγώνισματος της Ορεινής Ποδηλασίας το 2004 στην Πάρνηθα, στο δάσος;
- Οι ορειβατικοί σύλλογοι προσφέρουν πολλά (διάνοιξη, σήμανση και συντήρηση μονοπατιών, καθαρισμούς κλπ.) στο βουνό. Μάθετε περισσότερα γι αυτούς και συζητήστε αν θα θέλατε να συμμετέχετε σε μια τέτοια κίνηση.
- Πάρτε συνέντευξη από μέλη της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρίας με αντικείμενο την παρατήρηση πουλιών.

ΑΠΕΙΛΕΣ

Η βιομηχανική ανάπτυξη είχε όπως φαίνεται σε όλες τις χώρες, ένα μοιραίο αποτέλεσμα: την υποβάθμιση, ακόμα και την καταστροφή του περιβάλλοντος. Στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης (Γερμανία, Γαλλία, Αγγλία) αλλά και σε χώρες του τέως ανατολικού μπλοκ διαπιστώθηκαν νεκρώσεις στα φυτά, μόλυνση των επιφανειακών και υπόγειων υδάτων, δραματική μείωση των ειδών και του πληθυσμού της πανίδας και της χλωρίδας κ.τ.λ.

Από τον γενικό αυτό κανόνα δεν θα μπορούσε να διαφοροποιηθεί η χώρα μας. Η Αθήνα μέχρι το 1960 είχε 1.000.000 κατοίκους και αρκετά εργοστάσια, χωρίς να έχει "νέφος", πλην ίσως της Ελευσίνας και του Πειραιά που ήταν συγκεντρωμένη η βαριά βιομηχανία. Σε 40 χρόνια (2000) ο πληθυσμός της τετραπλασιάστηκε (4.000.000 κάτοικοι περίπου), τα αυτοκίνητα πολλαπλασιάστηκαν και συγκεντρώθηκαν στο λεκανοπέδιο τα 3/4 της βιομηχανικής και οικονομικής δραστηριότητας. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η Αττική, που στο παρελθόν είχε ένα από τα καλύτερα κλίματα στον κόσμο, να καταστεί η πλέον ρυπασμένη περιοχή της χώρας μας.

Συστηματικές μελέτες για την επίδραση των εκπεμπόμενων από τις παραπάνω δραστηριότητες ρύπων στα φυσικά οικοσυστήματα της Αττικής, βρίσκονται ακόμα στην αρχή. Στον ορεινό όγκο της Πάρνηθας που είναι και το μεγαλύτερο φυσικό οικοσύστημα της περιοχής, δεν υπάρχει κανένας σταθμός μέτρησης αέριων ρύπων και κατά συνέπεια δεν υπάρχουν στοιχεία για την συγκέντρωση των ρύπων στην περιοχή αυτή.

Ταυτόχρονα, άλλες δραστηριότητες όπως η αναψυχή στον Εθνικό Δρυμό και φυσικά φαινόμενα (ενίοτε βέβαια και τεχνητά) όπως οι πυρκαγιές, δημιουργούν απειλή για την Πάρνηθα, ιδίως τους θερινούς μήνες, οπότε οι επισκέπτες αυξάνονται και οι υψηλές θερμοκρασίες δημιουργούν κίνδυνο ανάφλεξης των δασών.

Οι απειλές που αντιμετωπίζει ο Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας είναι οι εξής:

ΑΠΟΡΡΙΜΜΑΤΑ

Τα απορρίμματα είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας. Αυτά συσσωρεύονται στους χώρους αναψυχής και λόγω καθυστέρησης στην αποκομιδή τους από την αρμόδια υπηρεσία του Δήμου Αχαρνών, διασπείρονται σε μεγάλη απόσταση από τους σκύλους και τις αλεπούδες που περιφέρονται στο βουνό, καθώς και από τον αέρα.

Εικόνα 41. Σκουπίδια

Για να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το φαινόμενο, οφείλουν οι πολίτες και οι εργαζόμενοι που ανεβαίνουν στην Πάρνηθα, να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί με τα απορρίμματά τους και να τα πετούν στους ειδικούς κάδους που έχουν τοποθετηθεί σε όλους τους χώρους αναψυχής. Μετά την επίσκεψή μας στο βουνό πρέπει να αφήνουμε πίσω μόνο τα ίχνη μας. Είναι καθήκον όλων μας να προστατεύσουμε την ομορφιά του βουνού.

ΠΥΡΚΑΓΙΕΣ

Τον μεγαλύτερο κίνδυνο καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος της Πάρνηθας αποτελούν οι πυρκαγιές, οι οποίες είναι συχνό φαινόμενο στην περιοχή. Εδώ παρατίθενται στοιχεία από την μελέτη που διεξήγαγε το Δασαρχείο Πάρνηθας για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου αυτού και την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του: έγινε καταγραφή των στοιχείων των πυρκαγιών (ώρα, θέση, καμένη έκταση) που εξερράγησαν στην Πάρνηθα από το έτος 1913 έως το 1997. Μέχρι το έτος 1950 υπάρχει καταγραφή μόνο των μεγάλων πυρκαγιών. Από το 1950 και εντεύθεν καταγράφηκαν πλήρως όλα τα επεισόδια (Αμοργιανιώτης, 1997).

Τα σπουδαιότερα συμπεράσματα από αυτή την έρευνα είναι τα εξής:

- Ο αριθμός των πυρκαγιών εξαρτάται περισσότερο από το βαθμό της ανθρώπινης δραστηριότητας στα δάση και τις δασικές εκτάσεις και λιγότερο από την επικρατούσα βλάστηση (είδος, πυκνότητα κ.τ.λ.)
- Οι πιο καταστροφικές πυρκαγιές για την περίοδο 1959-1996 (που υπάρχουν πλήρη στοιχεία) συνέβησαν με ακραίες καιρικές συνθήκες, τα δε αίτιά τους ήταν ο εμπρησμός (Πάρνηθα 4.000 στρ. το 1977, Βαρυμπόπη 5.200 στρ. το 1986) ή παρέμειναν άγνωστα (Τατόι 13.000 στρ. το 1974, και 5.000 στρ. το 1987, Φυλή 10.500 στρ. το 1989).
- Ο αριθμός των πυρκαγιών σε ιδιωτικά δάση αντιπροσωπεύει το 24% του συνολικού αριθμού των πυρκαγιών της περιοχής και το 67% της καμένης έκτασης. Ο δείκτης καμένης έκτασης ανά πυρκαγιά στα δάση αυτά είναι 796,45 στρ./ πυρκαγιά.

Εικόνα 42. Πυρκαγιά στους
Θρακομακεδόνες (2004)

Εικόνα 43. Η ίδια περιοχή
μετά την πυρκαγιά

ΑΣΘΕΝΙΕΣ ΤΩΝ ΠΕΥΚΩΝ

Τα πευκοδάση της Πάρνηθας καταλαμβάνουν μία μεγάλη έκταση στον Εθνικό Δρυμό. Τα τελευταία χρόνια όμως η εμφάνιση επιβλαβών εντόμων απειλεί την εξέλιξή τους. Το έντομο *Marchalina hellenica* και η κάμπια της πεταλούδας *Thaumetopaea pityocampa* είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την ξήρανση πολλών δέντρων χαλεπίου πεύκης στο βουνό.

Το έντομο *Marchalina hellenica* (Coccina, Margarididae κν. "εργάτης", το μελιτογόνο έντομο του πεύκου) παρασιτεί στην πεύκη παράγοντας μελιτώδεις εκκρίσεις, τις οποίες οι μέλισσες συλλέγουν και μετατρέπουν σε μέλι, το πευκόμελο. Η παρουσία του εντόμου έχει αναφερθεί μόνο σε χώρες της λεκάνης της Μεσογείου και συγκεκριμένα στην Ελλάδα, στην Τουρκία και την Ν. Ιταλία. Παρασιτεί στα είδη *Pinus brutia* (τραχεία), *Pinus halepensis* (χαλέπιος), *Pinus silvestris* (δασική), *Pinus pinea* (κουκουναριά), ενώ υπάρχει μία μόνο αναφορά παρασιτισμού στο είδος *Pinus nigra* (μαύρη). Η σημασία του ως μελιτογόνου εντόμου είναι για την Ελλάδα ιδιαίτερα μεγάλη, καθώς το μέλι που παράγεται αποτελεί σταθερά κάθε χρόνο το 65% της συνολικά παραγόμενης ποσότητας μελιού στη χώρα.

Η ασθένεια που προκαλείται από το συγκεκριμένο έντομο λέγεται και βαμβακίαση, καθώς οι εκκρίσεις του μοιάζουν με κομμάτια βαμβακιού πάνω στο δέντρο. Οι πληθυσμοί του εντόμου σε φυσιολογικά επίπεδα δεν προκαλούν προβλήματα στα πεύκα, αλλά η

τεχνητή αύξηση με ενέσεις προνυμφών σε δέντρα, που πραγματοποιήθηκε κατά κόρον τις τελευταίες δεκαετίες από μελισσοκόμους, οδήγησε στην κατάσταση που παρατηρούμε σήμερα. Επισήμως, δεν είναι γνωστή κάποια συγκεκριμένη βλάβη των πεύκων από την *Marchalina hellenica*, εμπειρικά όμως, από παρατηρήσεις στο πεδίο διαφαίνεται ότι συμβάλλει στην εξασθένηση των δέντρων, τα οποία πιθανώς προσβάλλονται δευτερογενώς από παθογόνους μύκητες ή άλλους μικροοργανισμούς.

Η πευκοκάμπια είναι ένα φυλλοφάγο έντομο, που απαντάται κυρίως στις χώρες της Μεσογειακής λεκάνης, στην Πορτογαλία και σε περιοχές της Ελβετίας, Ουγγαρίας και Βουλγαρίας. Στη χώρα μας έχει βρεθεί σε όλα σχεδόν τα πευκοδάση μέχρι τα 1.800μ. Προκαλεί ζημιές στα δέντρα με την τροφική της δραστηριότητα. Οι προνύμφες μπορούν να προκαλέσουν απώλεια αύξησης της τάξης του 20-45%, η οποία μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στη νέκρωση νεαρών δενδρυλλίων.

Εκτός όμως από τη βλάβη που προκαλείται στα πεύκα, τα τριχίδια των προνυμφών μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα υγείας στον άνθρωπο, όπως εκζέματα, διάφορα εξανθήματα, αναπνευστικές διαταραχές και προβλήματα στην όραση. Υπάρχουν τρόποι καταπολέμησης των προνυμφών, οι οποίοι είναι:

- Βιολογικός: χρησιμοποιείται είτε το βακτήριο *Bacillus thuringiensis*, το οποίο εμποδίζει την ανάπτυξη της κάμπιας είτε φερομόνη (ουσία που εκκρίνεται για την προσέλκυση αρσενικών από τα θηλυκά), με σκοπό την καθοδήγηση των εντόμων σε ειδικές παγίδες.

- Χημικός: χρησιμοποιούνται εντομοκτόνα που έχουν σαν βάση το Diflubenzuron. Αυτά επηρεάζουν τη σύνθεση της χιτίνης, με αποτέλεσμα το έντομο να μην μπορεί να εξελιχθεί και να νεκρώνεται.

- Μηχανικός: είναι ο πιο φιλικός προς το περιβάλλον τρόπος, καθώς συνίσταται στο κόψιμο και κάψιμο της φωλιάς των εντόμων.

ΞΗΡΑΝΣΗ ΤΗΣ ΕΛΑΤΗΣ

Το ελατοδάσος της Πάρνηθας αντιμετωπίζει εδώ και πάρα πολλά χρόνια πρόβλημα ξήρανσης. Η πρώτη εικόνα που βλέπει ο επισκέπτης της Πάρνηθας είναι καχεκτικά, άρρωστα, γερασμένα και ξερά δέντρα.

Εικόνα 44. Ξερό δέντρο ελάτης

Σύμφωνα με ερευνητές (Τσόπελας, 2002), το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα έντονο τα τελευταία χρόνια. Υπολογίζεται ότι την διετία 2000-2001 έχουν νεκρωθεί περισσότερα από 150.000 δένδρα στο ελατοδάσος της Πάρνηθας!

Το φαινόμενο εκτεταμένων νεκρώσεων δένδρων στο ελατοδάσος της Πάρνηθας, αλλά και σε άλλα δάση ελάτης της χώρας μας γενικότερα είναι αρκετά παλιό. Το φαινόμενο είχε

λάβει μεγάλες διαστάσεις τα έτη 1988-1989, σε όλα σχεδόν τα ελατοδάση της χώρας, από τον

Ταΰγετο και τον Πάρνωνα στην Πελοπόννησο, μέχρι τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας. Επίσης, τη διετία 2000-2001, εκτός από την Πάρνηθα, παρατηρήθηκαν νεκρώσεις ελατοδένδρων σε πάρα πολλές περιοχές της Ελλάδας.

Οι παρατηρήσεις αρκετών ερευνητών στην Ελλάδα, καθώς και σε περιοχές της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, συντείνουν στην άποψη ότι το φαινόμενο των εκτεταμένων νεκρώσεων δένδρων ελάτης και άλλων κωνοφόρων ειδών σχετίζεται άμεσα με περιόδους μειωμένων βροχοπτώσεων (Καϊλίδης & Γεώργεβιτς 1968, Ferrell & Hall 1975, Διαμαντής 1991, Markalas 1992). Νεκρώσεις ελατοδένδρων σε μεγάλη έκταση

παρατηρούνται συνήθως, όταν το ετήσιο ύψος βροχής είναι μειωμένο κατά το έτος που εμφανίζονται τα νεκρά δένδρα ή το προηγούμενο έτος. Οι νεκρώσεις των δένδρων επηρεάζονται άμεσα από τις μειωμένες βροχοπτώσεις την περίοδο της άνοιξης, που ξεκινάει η βλαστική περίοδος των φυτών, με την έκπτυξη νέων ιστών, οπότε οι απαιτήσεις των φυτών σε νερό είναι αυξημένες.

Η εξασθένηση των δένδρων οφείλεται σε μια σειρά από αβιοτικούς και βιοτικούς παράγοντες, που δρουν ταυτόχρονα ή διαδοχικά. Αναφέρονται επιγραμματικά ορισμένοι από τους παράγοντες αυτούς (Τσόπελας, 2002).

Αβιοτικοί παράγοντες. Σε αυτούς περιλαμβάνονται το υψόμετρο, το έδαφος και η έκθεση. Οι συνθήκες ανάπτυξης της ελάτης είναι καλύτερες στα μεγάλα υψόμετρα, σε βαθιά και γόνιμα εδάφη, ενώ αντίθετα σε φτωχά και αβαθή εδάφη η αύξηση των δένδρων είναι περιορισμένη. Επίσης, έχουμε καλύτερη ανάπτυξη στις Βόρειες εκθέσεις, όπου οι συνθήκες υγρασίας είναι καλύτερες από τις Ανατολικές, τις Νότιες, τις ΝΑ και ΝΔ εκθέσεις, που δέχονται περισσότερη ηλιακή ακτινοβολία και είναι ξηρότερες. Στις Ανατολικές, τις Νότιες, τις ΝΑ και ΝΔ εκθέσεις οι νεκρώσεις δένδρων εμφανίζονται σε μεγαλύτερη έκταση, ιδιαίτερα στα χαμηλά υψόμετρα, όπου είναι τα θερμοόρια της ελάτης. Στη ζώνη αυτή η ελάτη φύεται σε μείξη με τη χαλέπιο πεύκη, το πουρνάρι και τον οξύκεδρο.

Βιοτικοί παράγοντες. Αναφέρονται εδώ συνοπτικά ορισμένοι από τους κυριότερους βιοτικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην εξασθένηση των δένδρων.

Ένας σημαντικός παράγοντας είναι ο ιξός (*Viscum album*). Το 72% περίπου των δένδρων ελάτης του ανωρόφου στην Πάρνηθα είναι προσβεβλημένα από τον ιξό. Από τα δένδρα που νεκρώθηκαν, στην τετραετία που έγιναν οι παρατηρήσεις, το 90% περίπου ήταν προσβεβλημένα με ιξό. Το ποσοστό νέκρωσης ήταν σημαντικά μεγαλύτερο στα δένδρα με έντονη προσβολή. Έχει αποδειχτεί πειραματικά ότι δένδρα με σοβαρή προσβολή από αυτό το φυτικό παράσιτο, κατά τη διάρκεια ξηρών περιόδων καταπονούνται πολύ περισσότερο από τα υγιή δένδρα, στη συνέχεια προσβάλλονται από φλοιοφάγα έντομα και νεκρώνονται.

Στο ελατοδάσος της Πάρνηθας βρέθηκαν και ορισμένοι παθογόνοι μύκητες να προσβάλλουν τις ρίζες των δένδρων. Αυτοί είναι: *Heterobasidion annosum*, *Armillaria mellea* και *Armillaria gallica*. Αν και ήταν ευρύτατα διαδεδομένοι σε όλη την έκταση του δάσους, το ποσοστό προσβολής από τους μύκητες ήταν σχετικά περιορισμένο. Οι μύκητες αυτοί δεν δημιουργούν επιδημικές καταστάσεις και είναι κοινοί στα δασικά οικοσυστήματα της ελάτης στη χώρα μας, όμως, έχουν τη δυνατότητα να νεκρώσουν δένδρα ακόμα και σε βαθιά εδάφη που υπάρχει επάρκεια νερού. Δένδρα με προσβολές στο ριζικό σύστημα μπορούν να επιβιώσουν για πολλά χρόνια. Κατά τη διάρκεια ξηρών περιόδων όμως, τα δένδρα αυτά υφίστανται υδατική καταπόνηση, επειδή λειτουργεί ένα μόνο μέρος του ριζικού τους συστήματος. Στη συνέχεια προσβάλλονται από φλοιοφάγα έντομα και νεκρώνονται.

Ένας άλλος βιοτικός παράγοντας που συμβάλει στην εξασθένηση των δένδρων ελάτης είναι το έντομο *Choristoneura murinana*, που προσβάλλει τους οφθαλμούς και τις νέες βελόνες. Ο βαθμός προσβολής από αυτό το έντομο ποικίλλει από έτος σε έτος. Στην Πάρνηθα, το 1997 και το 2000 παρατηρήθηκε σημαντική προσβολή σε ένα μεγάλο αριθμό δένδρων.

Ατμοσφαιρική ρύπανση. Μεταξύ των παραγόντων που πιστεύεται ότι συμβάλλουν στο φαινόμενο της εξασθένησης των δασών είναι και η ατμοσφαιρική ρύπανση. Οι μελέτες που έχουν γίνει τα τελευταία 20 περίπου χρόνια έφεραν στο φως βιολογικούς μηχανισμούς δράσης των κυριότερων φυτοτοξικών ρύπων, που εξασθενούν σταδιακά τα δένδρα και τα κάνουν περισσότερο ευάλωτα σε έντομα και παθογόνους οργανισμούς.

Στην Πάρνηθα, το 1997 μετρήθηκαν τα επίπεδα του τροποσφαιρικού όζοντος με ειδικό μετρητή και βρέθηκαν σε πάρα πολύ υψηλά επίπεδα. Από τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο του 1997, μετρήθηκαν επίπεδα όζοντος περίπου 20.000 ppb.hous, ενώ τα μέγιστα επιτρεπτά επίπεδα για τα δάση είναι 10.000 ppb.hous.

Είναι πάρα πολύ δύσκολο να προσδιορίσουμε αυτή τη στιγμή αν η ατμοσφαιρική ρύπανση παίζει κάποιο ρόλο στις νεκρώσεις των δένδρων και σε ποιο βαθμό. Ωστόσο, είναι μια παράμετρος που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Το μεγάλο ερώτημα που παραμένει είναι, τι μπορούμε να κάνουμε για την αντιμετώπιση του φαινομένου των εκτεταμένων νεκρώσεων;

Από τη δεκαετία του 1960 ακόμα είχε απασχολήσει τις αρμόδιες αρχές η αντιμετώπιση του προβλήματος. Ένα μέτρο που εφαρμόστηκε ήταν η απομάκρυνση των νεκρών δένδρων. Έγιναν αλληπάλληλες προσπάθειες να απομακρυνθούν όλα τα νεκρά άτομα. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώχθηκε να μειωθεί ο πληθυσμός των φλοιοφάγων εντόμων, τα οποία, όπως αναφέρθηκε, είναι αυτά που στην τελική φάση προκαλούν το θάνατο των δένδρων. Χρησιμοποιήθηκαν ακόμα και χημικές ουσίες, ευτυχώς σε περιορισμένη κλίμακα. Το πρόβλημα όμως δεν αντιμετωπίστηκε.

Η προσπάθεια απομάκρυνσης των νεκρών δένδρων από την Πάρνηθα αυτή τη στιγμή δεν είναι εφικτή. Αλλά και να είχαμε τα μέσα να το κάνουμε, εάν προσπαθούσαμε να κόψουμε και να μεταφέρουμε μέσα στο δάσος 150-200 χιλιάδες δένδρα που νεκρώθηκαν τα τελευταία χρόνια, ίσως να προξενούσαμε μεγαλύτερες βλάβες στη βλάστηση. Άλλωστε έχει αποδειχτεί στην πράξη ότι ο πληθυσμός των φλοιοφάγων εντόμων δεν ελέγχεται με αυτά τα μέτρα.

Πρέπει να κατανοήσουμε ότι δεν υπάρχουν μαγικοί τρόποι για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν στην Πάρνηθα πρέπει να έχουν μακρόχρονο ορίζοντα και να αποβλέπουν στη βελτίωση των συνθηκών ανάπτυξης της ελάτης, αλλά και των υπολοίπων ειδών που συνθέτουν τη χλωρίδα της περιοχής.

Ένα μεγάλο τμήμα του ελατοδάσους, ιδιαίτερα στις Α, τις Ν, τις ΝΑ και ΝΔ εκθέσεις βρίσκεται στα ξηροθερμικά όρια ανάπτυξης της ελάτης. Στις θέσεις αυτές η παρουσία της ελάτης μειώνεται συνεχώς. Εκεί μπορεί να υπάρξουν παρεμβάσεις με αναδασώσεις περισσότερο ξηροθερμικών ειδών όπως είναι η χαλέπιος πεύκη, ο οξύκεδρος και άλλα είδη.

ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ

Ένα μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας είναι ο αυξημένος αριθμός επισκεπτών. Μέσα στον πυρήνα του Δρυμού ανεβαίνουν εβδομαδιαία χιλιάδες άτομα, χωρίς να έχει γίνει καμία απολύτως μελέτη για το πόσους 'αντέχει' το βουνό να φιλοξενήσει.

Οι επισκέπτες αυτοί προκαλούν ποικίλα προβλήματα, κυρίως γιατί δεν είναι ενημερωμένοι για το ποιος είναι ο χώρος στον οποίο βρίσκονται και ποιες είναι οι ιδιαιτερότητές του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, αρκετοί από αυτούς να πετάνε σκουπίδια, να ανάβουν εστίες φωτιάς για να ψήσουν, να κάνουν ελεύθερα κατασκήνωση ή να φέρνουν μαζί τους σκυλιά, πράγματα που απαγορεύονται σύμφωνα με τον Κανονισμό Λειτουργίας του Εθνικού Δρυμού.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η ίδρυση του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας το 1961 δεν κατάφερε να διευθετήσει το θέμα των στρατιωτικών και τηλεπικοινωνιακών εγκαταστάσεων. Αυτές, προϋπήρχαν στο βουνό και θεωρήθηκε τότε αδύνατη η απομάκρυνσή τους.

Οι εγκαταστάσεις αυτές όμως προκαλούν προβλήματα τόσο στην χλωρίδα όσο και στην πανίδα του Δρυμού. Καθώς καταλαμβάνουν τις υψηλότερες κορυφές, έχουν εκτοπίσει είδη φυτών που ζουν αποκλειστικά στα σημεία αυτά και πλέον τα θεωρούμε σπάνια ή εξαφανισθέντα από το βουνό. Ακόμη, τόσο οι ίδιες οι εγκαταστάσεις, όσο και οι εργαζόμενοι σε αυτές προκαλούν όχληση στα ζώα του βουνού. Τέλος, η αισθητική αλλοίωση του τοπίου από αυτό το πλήθος κεραιών και των κτηρίων, σε συνδυασμό με την εναπόθεση μπαζών και διάφορων άχρηστων υλικών στους χώρους αυτούς, γεννούν ερωτήματα για τον τρόπο λειτουργίας ενός πυρήνα προστατευόμενης περιοχής.

Εικόνα 45. Οι τηλεπικοινωνιακές εγκαταστάσεις στην κορυφή Όρνιο

ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΥΛΟΤΟΜΙΑ

Η υλοτομία στην Πάρνηθα επιτρέπεται μόνο σε κατοίκους της περιοχής σε συγκεκριμένες περιοχές και σε συγκεκριμένες εποχές (π.χ. μετά από πυρκαγιά ή σε περιοχές με πολλά ξερά δέντρα). Την δράση αυτή τη συντονίζει το Δασαρχείο Πάρνηθας. Δεν υπάρχουν πολλά κρούσματα παράνομης υλοτομίας. Τα σημαντικότερα είναι αυτά που καταγράφονται την περίοδο των Χριστουγέννων, οπότε κάποιοι ανεβαίνουν για να κόψουν έλατα για στολισμό. Εκείνη την περίοδο λαμβάνονται έκτακτα μέτρα από το Δασαρχείο για την αποφυγή αυτής της παράνομης δραστηριότητας.

ΠΑΡΑΝΟΜΟ ΚΥΝΗΓΙ

Είναι γνωστό ότι το κυνήγι απαγορεύεται στην Πάρνηθα. Παρ' όλα αυτά, έχουν σημειωθεί αρκετά κρούσματα λαθροθηρίας, με θύματα κυρίως πουλιά, λαγούς και ελάφια. Η Πάρνηθα έχει πολύ μεγάλη έκταση και δυστυχώς το προσωπικό του Δασαρχείου Πάρνηθας, που είναι το αρμόδιο για τη φύλαξή της, δεν επαρκεί για να την καλύψει ούτε ποσοτικά ούτε χρονικά, δηλαδή όλο το εικοσιτετράωρο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλοί λαθροθήρες να καταφέρνουν να ξεφεύγουν. Είναι ένα πρόβλημα που μπορεί να αντιμετωπιστεί με ενημέρωση των πολιτών και με κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή και ανθρώπινο δυναμικό από το Δασαρχείο.

Θέματα - ιδέες για συζήτηση:

Το κεφάλαιο αυτό σχετίζεται με το 10^ο φύλλο εργασίας. Μπορείτε να αναπτύξετε τα εξής θέματα:

- Διάκριση φυσικών και ανθρωπογενών απειλών και ανάλυση της κάθε μιας απειλής.
- Η πολύ αυστηρή τήρηση των περιορισμών σε μια ΠΠ (Προστατευόμενη Περιοχή), μπορεί να οδηγήσει σε εχθρική συμπεριφορά μία μερίδα της τοπικής κοινωνίας, που θεωρεί ότι η περιοχή της «ανήκει». Ποια είναι η γνώμη σας;
- Θα πρέπει να ενθαρρύνεται η συμμετοχή των τοπικών δήμων και κοινοτήτων στην διαχείριση και προστασία των ΠΠ ή όχι και γιατί;
- Το καζίνο της Πάρνηθας αποτελεί απειλή για το βουνό. Πληρώνει όμως μεγάλη αποζημίωση κάθε χρόνο. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να παραμείνει στη θέση του;

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ – ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας δημιουργήθηκε με το ιδρυτικό διάταγμα του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας (Β.Δ. 644/1961), με το οποίο ορίστηκε ότι ο πυρήνας του καταλαμβάνει τον κεντρικό όγκο του βουνού και έχει έκταση 38.000 στρ. περίπου, ενώ η περιφερειακή του ζώνη είναι περίπου 212.000 στρ. και συμπίπτει με τα διοικητικά όρια του Δασαρχείου Πάρνηθας. Ισχύουν οι ειδικές διατάξεις "Περί εθνικών δρυμών και προστατευόμενων περιοχών" του ΝΔ 86-69, του Ν 998-79, του Ν 1650-86 καθώς και ο Κανονισμός Λειτουργίας του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Όλοι οι επισκέπτες της Πάρνηθας πρέπει να γνωρίζουν ότι, στον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού:

ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ

- Το άναμμα φωτιάς όλο το έτος.
- Η κοπή δέντρων, κλαδιών και κορυφών, το ξερίζωμα και η συλλογή λουλουδιών ή άλλων φυτών και γενικά κάθε φθορά της βλάστησης.
- Η συλλογή και η μεταφορά φυτοχώματος.
- Η ρύπανση του χώρου γενικά.
- Η κυκλοφορία κάθε είδους τροχοφόρων στους δασικούς δρόμους, όπου υπάρχουν εμπόδια και απαγορευτικά σήματα.
- Η χρησιμοποίηση του δικτύου δρόμων για κάθε είδους δοκιμές και αγώνες αυτοκινήτων και δικύκλων, καθώς και η ανάπτυξη υπερβολικής ταχύτητας και εκκωφαντικών θορύβων σ' όλους τους δρόμους.
- Το κυνήγι και η σύλληψη κάθε ζώου με οποιοδήποτε μέσο, σ' όλη τη διάρκεια του έτους.
- Η διακίνηση κάθε είδους όπλων έστω και λυμένων σε θήκη, τσεκουριών, πριονιών ή άλλων κοπτικών εργαλείων.
- Η βοσκή κάθε ζώου.
- Η διακίνηση σκύλων, έστω και δεμένων, ή άλλων κατοικίδιων ζώων και η εγκατάλειψή τους στο χώρο του Δρυμού.
- Η διανυκτέρευση σε σκηνές ή τροχόσπιτα.
- Η εγκατάσταση κυψελών μελισσοσμηνών.
- Οι διαφημίσεις (σε βράχους, δέντρα, περιφράξεις κλπ.) και η αναγραφή συνθημάτων.
- Η διακίνηση καντινών και μικροπωλητών.
- Η καταστροφή πινακίδων, περιφράξεων και γενικά έργων και υλικών που είναι περιουσία του Δημοσίου.

Για τους παραβάτες του κανονισμού αυτού εφαρμόζονται οι διατάξεις του Ν.Δ. 86/1969, του Ν.Δ. 996/1971 και του Ν. 998/1979.

Η ΔΑΣΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

Ο αρμόδιος φορέας για τη διαχείριση και προστασία του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας είναι προς το παρόν το Δασαρχείο Πάρνηθας.

Ο ΦΟΡΕΑΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.

Ιδρύθηκε στις 27.08.2002 με το Ν.3044(ΦΕΚ 197/Α) με κύριο σκοπό τη διατήρηση των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας της προστατευόμενης περιοχής, με κύριες αρμοδιότητες τις δραστηριότητες που αφορούν:

- Διατήρηση βιοτόπων με ιδιαίτερη οικολογική αξία.
- Προστασία σπανίων και απειλούμενων ειδών άγριας χλωρίδας και πανίδας.
- Διατήρηση ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας και άγριας πανίδας.
- Αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής.
- Προώθηση και στήριξη της επιστημονικής έρευνας και γνώσης με αξιοποίηση και εφαρμογή αποτελεσμάτων.
- Υλοποίηση μέτρων άμεσης προτεραιότητας για τη διατήρηση των ειδών της άγριας πανίδας και των βιοτόπων.
- Αξιοποίηση δυνατοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης των κατοίκων και φορέων της περιοχής.
- Ενίσχυση της φύλαξης των περιοχών μέσω έμπειρου προσωπικού.
- Προώθηση μέσων και μέτρων ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης του κοινού κ.α.

Με στόχο τον προγραμματισμό, συντονισμό, καθώς και την υλοποίηση των ανωτέρω δραστηριοτήτων, μέτρων και εργασιών, ο Φορέας του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας συνεργάζεται στενά με τις αρμόδιες κρατικές αρχές, οργανισμούς, φορείς, συλλόγους, όπως: αρμόδια Υπουργεία, Περιφέρεια Αττικής, Νομαρχία Αθηνών, Διεύθυνση Δασών Αττικής, Δασαρχείο Πάρνηθας, Καπανδριτίου, Ορειβατικούς Συλλόγους Αχαρνών, Φυλής και Αθηνών, περιβαλλοντικές οργανώσεις, ερευνητικά κέντρα κ.α

Το πιο πρόσφατο σχέδιο διαχείρισης του δρυμού είναι αυτό που εκπονήθηκε το 1997 από τον τωρινό δασάρχη Πάρνηθας κ. Γ.Αμοργιανιώτη. Σύντομα θα πρέπει να γίνει νέο σχέδιο διαχείρισης, το οποίο θα καλύπτει τις σημερινές ανάγκες προστασίας και διαχείρισης του βουνού.

Λόγω της μεγάλης σπουδαιότητας του παραθέτουμε εδώ ένα τμήμα του (Αμοργιανιώτης 1997), το οποίο αναφέρεται στην κήρυξη ζωνών προστασίας στον Εθνικό Δρυμό της Πάρνηθας.

Ζώνες προστασίας

Η διάκριση “Ζωνών προστασίας” (Ζωνοποίηση) σε μία προστατευόμενη περιοχή είναι το σημαντικότερο διαχειριστικό μέτρο. Όλες οι εκτάσεις του Δρυμού δεν έχουν την ίδια σπουδαιότητα όσον αφορά τις αξίες και τα οικοσυστήματα και δέχονται σε διαφορετικό βαθμό πίεση από την ανθρώπινη δραστηριότητα.

Είναι λογικό, εκτάσεις με τους ευαίσθητους βιότοπους, τα αξιόλογα μνημεία κτλ. να προστατεύονται περισσότερο από άλλες εκτάσεις, στις οποίες τα οικοσυστήματα είναι πιο σταθερά και οι ανθρώπινες δραστηριότητες είναι περισσότερο έντονες.

Η διάκριση των ζωνών προστασίας βασίζεται σε προσεκτική εκτίμηση των αξιών, των αναγκών και των προβλημάτων που υπάρχουν σε κάθε περιοχή, με σκοπό την προστασία, διατήρηση και ανάπτυξη των φυσικών πόρων της περιοχής. Η κάθε ζώνη πρέπει να ορίζεται με σαφή και εύκολα αναγνωρίσιμα όρια, να έχει συγκεκριμένους αντικειμενικούς στόχους και να είναι εύκολα κατανοητός ο σκοπός της διαχείρισής της.

Στον Εθνικό δρυμό Πάρνηθας διακρίθηκαν οι εξής ζώνες προστασίας:

ΖΩΝΗ I : Προστασία της Φύσης και Επιστημονική Έρευνα

Στην κατηγορία αυτή περιελήφθησαν εκτάσεις είτε με ευαίσθητα οικοσυστήματα είτε με ιδιαίτερες οικολογικές και επιστημονικές αξίες ή με τα καλύτερα δείγματα φυσικών χαρακτηριστικών του Δρυμού, στις οποίες η ανθρώπινη δραστηριότητα είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη.

ΖΩΝΗ II : Προστασία των φυσικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών με περιορισμένη ανθρώπινη χρήση

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται περιοχές με αντιπροσωπευτικά δείγματα φυσικών ή πολιτιστικών χαρακτηριστικών του Δρυμού, που η διατήρησή τους είναι σημαντική για την εξασφάλιση της υπόστασης και των αξιών του Δρυμού.

Με την διαχείριση των περιοχών αυτών επιδιώκεται η διατήρηση της φυσικής ισορροπίας από έντονες διαταραχές, με ταυτόχρονη λήψη των απαραίτητων μέτρων που αναδεικνύουν τις αξίες και την φυσιογνωμία του Δρυμού.

ΖΩΝΗ III : Ανθρώπινη χρήση με μέριμνα διατήρησης των φυσικών και πολιτιστικών αξιών

Η ζώνη III διακρίνεται σε 4 υποζώνες στις οποίες ασκούνται κατά αποκλειστικότητα: Δασοπονία, Γεωργία, Κτηνοτροφία και οργανωμένη Αναψυχή.

ΖΩΝΗ IV : Ανθρώπινες δραστηριότητες

Στη ζώνη αυτή περιλαμβάνονται όλες οι υφιστάμενες εγκαταστάσεις του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας, μαζί με την ευρύτερη περιοχή που επηρεάζεται από την λειτουργία των εγκαταστάσεων αυτών, όπως οι στρατιωτικές μονάδες, οι εγκαταστάσεις τηλεπικοινωνιών, τα πάρκα κεραιών των Ρ/Τ μέσων, το συγκρότημα του MONTE PARNES, το ΣΕΓΑΣ, το Παλιοχώρι, καθώς και οι θέσεις που θα δημιουργηθούν οι υπηρεσίες διοίκησης - διαχείρισης του Δρυμού και της εξυπηρέτησης των επισκεπτών.

Η εφαρμογή του διαχειριστικού σχεδίου αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα, όπως είναι το ιδιοκτησιακό καθεστώς κάποιων εκτάσεων, οι εγκαταστάσεις στον πυρήνα του Δρυμού που δεν συνάδουν με το σκοπό ίδρυσής του και πρέπει να απομακρυνθούν, ο υπερβολικός αριθμός επισκεπτών και η ρίψη απορριμμάτων από αυτούς, αλλά και η αστικοποίηση της Ιπποκράτειας Πολιτείας στον Ανατολικό ορεινό όγκο της Πάρνηθας (πευκοδάσος 8.000 στρ.).

Μέχρι σήμερα αρκετά από τα προβλεπόμενα μέτρα έχουν υλοποιηθεί, ενώ άλλα βρίσκονται σε εξέλιξη. Το πιο σημαντικό μέτρο που έχει ληφθεί είναι η ίδρυση Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας με την συμμετοχή εκπροσώπων δημοσίων υπηρεσιών, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού, των Πανεπιστημίων και των Περιβαλλοντικών Οργανώσεων.

Επίσης, έχει συνταχθεί Π.Δ. προστασίας του ορεινού όγκου της Πάρνηθας, στο οποίο ενσωματώθηκαν οι προβλέψεις του Σχεδίου και βρίσκεται στο τελικό στάδιο έκδοσής του. Υπάρχει ετήσια χρηματοδότηση του Φορέα Διαχείρισης με το ποσό των 300.000€ ετησίως από το Καζίνο Πάρνηθας για την ανάδειξη και προστασία του Δρυμού.

Τέλος, έχει γίνει δημοπράτηση ίδρυσης Κέντρου Ενημέρωσης Επισκεπτών στην Αγ. Τριάδα Πάρνηθας. Σε αυτό το Κέντρο Ενημέρωσης θα υπάρχουν πληροφορίες για τον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας και θα οργανώνονται ξεναγήσεις σχολείων όλων των βαθμίδων, αλλά και ομάδων επισκεπτών.

ΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ

Τι θα ήταν όμως η Πάρνηθα χωρίς τους ανθρώπους που νοιάζονται γι' αυτή; Στην Πάρνηθα δραστηριοποιούνται αρκετοί σύλλογοι που εθελοντικά βοηθούν στην

πυροφύλαξη, στην φύλαξη από λαθροθηρία, σε καθαρισμούς, σε συντήρηση και διάνοιξη πεζοπορικών μονοπατιών. Οι κυριότεροι είναι οι Εθελοντές Δασοπυροπροστασίας Αττικής (Ε.ΔΑΣ.Α.) και οι Φίλοι του Δάσους. Ειδικά κατά τη διάρκεια της αντιπυρικής περιόδου που διαρκεί από Μάιο έως Οκτώβριο, τα μέλη των συλλόγων αυτών διανυκτερεύουν σε πυροφυλάκια και πολλές φορές έχουν βοηθήσει στην πρόληψη και κατάσβεση των πυρκαγιών που έχουν απειλήσει την Πάρνηθα. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι από το 1987 ο ΕΔΑΣΑ έχει κάνει 943 πυροφυλάξεις με 2105 εθελοντές, οι οποίοι εντόπισαν 105 εστίες φωτιάς στην ευρύτερη περιοχή.

Τι είναι όμως οι εθελοντές; Είναι άνθρωποι ξεχωριστών ικανοτήτων που μπορούν να σβήνουν φωτιές και να ανοίγουν μονοπάτια χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία; Όχι! Είναι καθημερινοί άνθρωποι που ζουν κυρίως στην Αθήνα και έχουν κατανοήσει ότι χωρίς την προσπάθειά τους, ο τελευταίος αυτός πνεύμονας του λεκανοπεδίου μπορεί να χαθεί. Αυτό που τους κάνει ξεχωριστούς είναι η θέλησή τους να προσφέρουν για το κοινό καλό και να αφιερώνουν χρόνο γι' αυτό.

Οι εθελοντές σε μια περιβαλλοντική Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) όπως το WWF Ελλάς, είναι άνθρωποι ποικίλων ηλικιών, ειδικοτήτων και ενδιαφερόντων που τους ενώνει ένας κοινός σκοπός: η προστασία και διατήρηση της ελληνικής φυσικής κληρονομιάς. Η όμορφη ατμόσφαιρα και το πνεύμα συνεργασίας που δημιουργείται μεταξύ τους, δείχνουν ότι τα θέματα περιβάλλοντος μπορούν να αγγίξουν όλους μας και όχι μόνο τους επιστήμονες και τους επαίοντες.

Δεν σημαίνει βέβαια ότι οι εθελοντές και οι οργανώσεις τα κάνουν όλα. Η προστασία της φύσης αποτελεί συνταγματική υποχρέωση του Κράτους, το οποίο θα πρέπει να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα. Αυτό όπως γνωρίζουμε δεν είναι πάντα εφικτό και έτσι αναλαμβάνουν δράση οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και οι εθελοντές. Αλλά υπάρχουν και πολλά άλλα κίνητρα που ωθούν κάποιους ανθρώπους να προσφέρουν χρόνο, κόπο και χρήμα για την προστασία της φύσης: Η διάθεση για προσφορά σε έναν κοινό σκοπό, οι εμπειρίες, η συντροφικότητα, η διασκέδαση, η προσωπική ικανοποίηση, η μάθηση, η ανάπτυξη δεξιοτήτων σε συγκεκριμένους τομείς είναι μερικά μόνο από αυτά...

ΤΟ WWF

Η περιβαλλοντική οργάνωση WWF Ελλάς ιδρύθηκε το 1990. Αποτελεί κομμάτι της διεθνούς οικογένειας του WWF (World Wide Fund for Nature), η οποία απαρτίζεται από 29 εθνικές οργανώσεις και αγωνίζεται για την προστασία του περιβάλλοντος σε περισσότερες από 100 χώρες.

Σκοπός του WWF Ελλάς είναι να διατηρήσει την πλούσια βιοποικιλότητα της Ελλάδας ως αναπόσπαστο στοιχείο της Μεσογείου, να εμποδίσει - και μακροπρόθεσμα να αντιστρέψει - την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, στοχεύοντας στην αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου και φύσης.

Για τον σκοπό αυτό οι δράσεις της οργάνωσης εστιάζουν στην προστασία των δασών, των υγροτόπων, της θάλασσας και απειλούμενων ειδών. Μόνιμες ομάδες επιστημόνων βρίσκονται στις οικολογικά σημαντικές περιοχές της Δαδιάς, της Κερκίνης, της Πρέσπας, της Πίνδου, της Ζακύνθου. Από την ίδρυσή του το WWF Ελλάς έχει υλοποιήσει περισσότερα από 70 προγράμματα δράσης. Αυτά αφορούν τους τομείς της προστασίας και διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς επίσης και εκστρατείες ενημέρωσης και

ευαισθητοποίησης των πολιτών. Επιπλέον, η οργάνωση δίνει έμφαση στη διατύπωση θέσεων για θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής τεκμηριώνοντας παρεμβάσεις για ζητήματα όπως ο χωροταξικός σχεδιασμός, η δημιουργία δικτύου προστατευόμενων περιοχών, η αναπτυξιακή πολιτική της χώρας, η διαχείριση των υδατικών πόρων και η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα χημικά.

Η προστασία του περιβάλλοντος έχει άμεση σχέση με την εμφύσηση «οικολογικής συνείδησης» σε παιδιά και νέους. Έτσι, το WWF Ελλάς έχει αναπτύξει πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για μαθητές. Επιπλέον, το παιδικό τμήμα Panda Club διοργανώνει εκδηλώσεις, περιπάτους στη φύση και άλλες εξορμήσεις για παιδιά έως 14 ετών, ενώ ο θεσμός των “καλοκαιρινών προγραμμάτων εθελοντικής εργασίας” που λειτουργεί από το 1996 έχει ως στόχο όχι μόνο να πραγματοποιηθούν συγκεκριμένα έργα περιβαλλοντικής αποκατάστασης, αλλά και να ενισχυθεί το αίσθημα ευθύνης του καθενός μας απέναντι στο περιβάλλον μέσω της εθελοντικής εργασίας. Σε όλη τη διάρκεια της δράσης του, το WWF Ελλάς στηρίζεται στην συμπαράσταση, ηθική και υλική, των χιλιάδων υποστηρικτών και εθελοντών του. Ασπάζεται δε και προωθεί την αντίληψη ότι μια περιβαλλοντική οργάνωση αποτελεί τη συλλογική και οργανωμένη προσπάθεια ευαισθητοποιημένων πολιτών να γίνουν «συμμέτοχοι στη λύση».

Ο ρόλος του WWF Ελλάς στις προστατευόμενες περιοχές και στην Πάρνηθα

Από την ίδρυσή του το WWF Ελλάς αγωνίζεται για την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών της χώρας μέσα από τα προγράμματα πεδίου (που πραγματοποιούν επιστήμονες που είναι μόνιμα εγκατεστημένοι στις συγκεκριμένες περιοχές), την άσκηση πολιτικής πίεσης για την εφαρμογή και λειτουργία ενός αποτελεσματικού εθνικού συστήματος προστατευόμενων περιοχών, τη συμμετοχή του σε ορισμένους Φορείς Διαχείρισης και το Πρόγραμμα Κατάρτισης για τη Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών.

Στην Πάρνηθα, το WWF Ελλάς συμμετέχει στο Διοικητικό Συμβούλιο του Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Δρυμού ενώ με το πρόγραμμα «Γνωρίζω, συμμετέχω, προστατεύω» στοχεύει στην ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του κοινού για την ιδιαίτερη αξία των προστατευόμενων περιοχών και ειδικότερα της πιο κοντινής στην Αθήνα προστατευόμενης περιοχής. Άλλοι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Η ανάδειξη των χαρακτηριστικών της αποτελεσματικής διαχείρισης μιας προστατευόμενης περιοχής μέσα από την περίπτωση της Πάρνηθας.
- Η ανάδειξη της σημαντικής αυτής περιοχής και η συμβολή στην επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει.
- Η ενεργός συμμετοχή του κοινού στην προστασία της Πάρνηθας.

Με τη δεκαπενταετή εμπειρία του σε θέματα διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, το WWF Ελλάς μπορεί να συμβάλει στον σχεδιασμό και εφαρμογή μιας αποτελεσματικής πολιτικής για τις προστατευόμενες περιοχές, γενικά, και την Πάρνηθα, ειδικότερα.

Η συμμετοχή όλων μας είναι ο μόνος τρόπος να προχωρήσει ο θεσμός των προστατευόμενων περιοχών. Ας αρχίσουμε από την Πάρνηθα!

Θέματα - ιδέες για συζήτηση:

Το κεφάλαιο αυτό σχετίζεται με το 9^ο και το 11^ο φύλλο εργασίας. Συζητήστε τα εξής θέματα:

- Ποιος είναι ο ρόλος των περιβαλλοντικών και ΜΚ οργανώσεων;
- Μιλήστε για τον εθελοντισμό και ψάξτε για στοιχεία γύρω από αυτό το θέμα.
- Αναφέρετε τι είναι οι φορείς διαχείρισης και ποιο ρόλο καλούνται να παίξουν.
- Ρωτήστε τα παιδιά: τι μπορούν να κάνουν για την Πάρνηθα από αύριο κιόλας;

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

- Αλλουβιακές αποθέσεις:** στρώματα από χαλαρούς άμμους και άργιλο που μεταφέρονται από το νερό των ποταμών και ρυακιών και αποτίθενται κατά τόπους.
- Ασβεστόλιθος:** πέτρωμα που σχηματίζεται από ανθρακικό ασβέστιο.
- Δημόσιες διακατεχόμενες εκτάσεις:** ανήκουν στο Δημόσιο χωρίς αποδεικτικά έγγραφα κυριότητας, αλλά και χωρίς να έχουν ασκηθεί αγωγές αναγνώρισης.
- Ιζηματογένεση:** δημιουργία ιζήματος, δηλαδή αποθέσεις χειμάρρων, ποταμών, λιμνών, ερήμων, παγετώνων και σπηλαίων.
- Κροκαλοπαγή:** ιζηματογενή πετρώματα που αποτελούνται από αποστρογγυλωμένα θραύσματα (βότσαλα, ψηφίδες, κροκάλες, ογκόλιθοι), μεγαλύτερα των 2 mm.
- Μάργες:** ασβεστολιθικά αργιλούχα ιζήματα, δηλαδή η σύστασή τους βρίσκεται μεταξύ εκείνης των ασβεστόλιθων και των σχιστών άργιλων.
- Οικότοπος:** περιοχή ή υγρότοπος που διακρίνεται χάριν των βιολογικών (βιοτικών) και μη βιολογικών (αβιοτικών) γεωγραφικών χαρακτηριστικών του είτε είναι εξ' ολοκλήρου φυσικός είτε ημιφυσικός.
- Σχιστόλιθος:** πέτρωμα που η υφή του είναι φυλλώδης και σχίζεται εύκολα.
- Φλύσξης:** ένας γεωλογικός σχηματισμός που αποτελείται από ακολουθίες ιζηματογενών πετρωμάτων. Τα κύρια πετρώματα της ακολουθίας του φλύσχη είναι ο ψαμμίτης, ο αργιλικός σχιστόλιθος και η μάργα.
- Ψαμμίτης:** ιζηματογενή πετρώματα που σχηματίζονται από τη συμπαγοποίηση κόκκων άμμου διαστάσεων 0,063 – 2 mm και περιέχουν χαλαζία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- www.parnitha-np.gr
- www.minenv.gr
- www.gnto.gr
- www.ornithologiki.gr
- Αμοργιανιώτης Γ., 1997: «Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας – Περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης ». Τόμ. Α, Δασαρχείο Πάρνηθας.
- Αμοργιανιώτης Γ., 1997: «Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας – Αξιολόγηση δυνατοτήτων και περιορισμών ». Τόμ. Β, Δασαρχείο Πάρνηθας.
- Αμοργιανιώτης Γ., Βαβίζος Γ., Παπικά Σ. & Χατζηρβασάνης Σ., 1997: «Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας – Καταγραφή της πανίδας». Τόμ. Γ, Δασαρχείο Πάρνηθας.
- Αμοργιανιώτης Γ. και Αγγελόπουλος Α., 1996. «Έρευνα της δομής και της εξέλιξης του ελατοδάσους Πάρνηθας». Έκδοση Υπ. Γεωργίας, Γεν Γραμμ. Δασών, Δασαρχείο Πάρνηθας.
- Απλαδά Ε., 2003: «Ζώνες βλάστησης και οικολογική αξιολόγηση του πυρήνα του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας». Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Βιολογίας.
- Απλαδά Ε., 2005: «Τα ενδημικά φυτά της Πάρνηθας». Άρθρο στο αφιέρωμα για την Πάρνηθα 7 Ημέρες, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 01-01-2005.
- Βελισσαρίου Δ. και Σκρέτης Λ., 1998: «Φυτοτοξικές συγκεντρώσεις του αερίου ρύπου όζοντος στο δάσος ελάτης του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας». Περιλήψεις ανακοινώσεων στο 9ο Πανελλήνιο Φυτοπαθολογικό Συνέδριο, Αθήνα 20-22 Οκτωβρίου 1998, Ελληνική Φυτοπαθολογική Εταιρεία, σελ. 59.
- Διαμαντής Σ., 1989: «Κλιματικές συνθήκες της ελάτης κατά την περίοδο 1960-1988». Πρακτικά διημερίδας «Ξήρανση Ελατοδασών», Τρίπολη 5-6/12/1989, ΓΕΩΤ.Ε.Ε.:47-66
- Διαπούλης Χ. Α., 1958: «Από την χλωρίδα της Πάρνηθος». Περιοδικό «Το Βουνό», Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1958, σελ. 163-188.
- Καϊλίδης Δ. Σ. και Γεώργεβιτς Ρ. Π., 1968: «Επιδημία φλοιοφάγων εντόμων επί της ελάτης της Πάρνηθος». Υπουργείο. Γεωργίας, Εκδ. Ινστ. Δασ. Ερευνών, Αθήνα Νο 20, σελ. 64.
- Νέζης Ν., 1983: «Τα Βουνά της Αττικής». Εκδόσεις Πιτσιλός, Αθήνα.
- Παπαπανάγου Ε., 2005: «Υγρότοποι Μεσολογίου: Ας τους γνωρίσουμε...» Πρότυπο εκπαιδευτικό υλικό περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών.
- Καραβέλλας Δ., Κατσαδωράκης Γ., Μαραγκού Π., Νάντσου Θ., Σβορώνου Ε. 2003: «Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Οδηγός Ορθής Πρακτικής». Εκδόσεις Υ.ΠΕ. ΧΩ.ΔΕ., Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.
- Παγκόσμιο Ταμείο για τη φύση-WWF Ελλάς, 2001 : «Διαχείριση προστατευόμενων περιοχών». Πρακτικά Συνάντησης Εργασίας, 11-13 Ιουνίου 2001. Μονοδέντρι Ζαγορίου.
- Παγκόσμιο Ταμείο για τη φύση-WWF Ελλάς, 2001, «Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Θεσμικό πλαίσιο για τις προστατευόμενες περιοχές και άλλες σχετικές διατάξεις»
- Παπικά Σ., 2002: «Η πανίδα της Πάρνηθας». Ημερίδα για τον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας, Αχαρναί.
- Τσόπελας Π., 2002: «Η ξήρανση της ελάτης στο όρος Πάρνηθα». Ημερίδα για τον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας, Αχαρναί.

- Dafis S., Papastergiadou E., Georghiou K., babalonas D., Georgiadis Th., Papageorgiou M., Lazaridou Th. & Tsiaoussi B. (eds.) 1996: *"Directive 92/42/EEC. The Greek Habitat Project NATURA 2000: An overview"*. XXIV + 893 pp. Thessaloniki.
- Ferrell G. T. and Hall C. R., 1975: *"Weather and tree growth associated with white fir mortality caused by fir engraver and roundheaded fir borer"*. USDA Forest Serv. Res. Paper PSW-109. Pacific Southwest Forest and Range Exp. Stn., Berkeley, Calif. 11 pp.
- Markalas S., 1992: *"Site and stand factors related in mortality rate in a fir forest after a combined incidence of drought and insect attack"*. Forest Ecology and Management, 47: 367-347.
- Tsopelas P., Angelopoulos A., Economou A., Voulala M., Xanthopoulou E., 2001: *"Monitoring crown defoliation and tree mortality in the fir-forest of Mount Parnis, Greece"*. In: Radoglou, K. (ed.) Proceedings of the International Conference: Forest research, a Challenge for an Integrated European Approach. August 27-1 September 2001, Thessaloniki, Greece pp.253-258
- Tsopelas P. and Angelopoulos A., 2002: *"Incidence of root diseases in the fir-forest of Mount Parnis National Park, Greece"*. Proceeding of 10th IUFRO International Conference on Root & Butt Rots. 16-22 September 2001, Quebec City, Canada (in press)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:

1. Εθνικοί Δρυμοί – Εθνικά Πάρκα

Οι Εθνικοί Δρυμοί περιλαμβάνουν δασικές περιοχές, οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από άποψη διατήρησης της αυτοφυούς χλωρίδας και της άγριας πανίδας, των γεωμορφολογικών σχηματισμών, του υπεδάφους, της ατμόσφαιρας, των νερών και γενικά του φυσικού περιβάλλοντος. Αποτελούνται συνήθως από μία περιοχή απόλυτης προστασίας, τον πυρήνα, και από μία προστατευτική περιφερειακή ζώνη. Ορισμένες από τις δραστηριότητες που απαγορεύονται στους πυρήνες Εθνικών Δρυμών είναι η βιομηχανία, η εγκατάσταση οικισμών, οικιών, αγροικιών και παραπηγμάτων, η βόσκηση, η υλοτομία, η θήρα, η κοπή, το ξερίζωμα, η συλλογή φυτών κλπ.

Ο όρος «Εθνικός Δρυμός» επικράτησε στη χώρα μας αντί του «Εθνικού Πάρκου», που ισχύει διεθνώς. Δρυμός σημαίνει «δάσος δρυών», καθώς και «δασωμένη περιοχή, που καλύπτεται από άγρια βλάστηση». Ο πρώτος Εθνικός Δρυμός που ιδρύθηκε στη χώρα μας είναι αυτός του Ολύμπου, το 1938. Την ίδια χρονιά ανακηρύχθηκε Εθνικός Δρυμός και ο Παρνασσός. Ακολούθησαν η Πάρνηθα το 1961, το φαράγγι της Σαμαριάς και ο Αίνος το 1962, η Πίνδος και η Οίτη το 1966, ο Βίκος-Αώος το 1973 και τέλος, οι Πρέσπες και το Σούνιο το 1974. Η συνολική τους έκταση είναι 68.732 εκτάρια, από τα οποία 34.378 εκτάρια είναι οι πυρήνες τους.

Πρόσφατα δημιουργήθηκαν και τρία Εθνικά Πάρκα. Το πρώτο ήταν το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο των Βορείων Σποράδων το 1992, που περιλαμβάνει τις χερσαίες και θαλάσσιες περιοχές του συγκεκριμένου αρχιπελάγους, διότι αποτελούν καταφύγιο της μεσογειακής φώκιας (*Monachus monachus*). Στη συνέχεια ιδρύθηκε το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο της Ζακύνθου, το 1999, για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*. Τελευταία ιδρύθηκε το Εθνικό Πάρκο του Σχοινιά, το 2003, για την προστασία του υγροτόπου του Σχοινιά και του δάσους κουκουναριάς, ενώ επίκειται και η ανακήρυξη της περιοχής Δάσος Δαδιάς-Λευκίμμης-Σουφλίου σε Εθνικό Πάρκο, για την προστασία των αρπακτικών που ζουν εκεί.

2. Αισθητικά δάση

Ως Αισθητικά Δάση κηρύσσονται δάση ή φυσικά τοπία που έχουν ιδιαίτερη αισθητική, οικολογική και τουριστική σημασία, και επιβάλλεται η προστασία της πανίδας, της χλωρίδας και της ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς τους. Στην Ελλάδα υπάρχουν 19 αισθητικά δάση, με συνολική έκταση 33.109 εκτάρια.

Φοινικόδασος Βάι (Λασιθί, Κρήτη) – Καισαριανής (Αττική) – Κοιλιάδας Θεσσαλικών Τεμπών (Λάρισα) – Καραϊσκάκη (Καρδίτσα) – Ξυλοκάστρου (Κορινθία) – Πανεπιστημιούπολης Πατρών (Αχαΐα) – Ιωαννίνων (Ιωάννινα) – Φαρσάλων (Λάρισα) – Στενής (Εύβοια) – Δασικού Συμπλέγματος Όσσας (Λάρισα) – Μογγοστού (Κορινθία) – Νικοπόλεως Μύτικα (Πρέβεζα) – Κουκουναριές Σκιάθου – Στενών ποταμού Νέστου (Ξάνθη, Καβάλα) – Εθνικής Ανεξαρτησίας, Καλαβρύτων (Αχαΐα) – Τιθορέας (Φθιώτιδα) – Αμυγδαλέωνα (Καβάλα) – Αηλιά (Τρίκαλα) – Κουρί Αλμυρού (Μαγνησία).

3. Μνημεία της Φύσης

Ως Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης κηρύσσονται εκτάσεις, δημόσιες ή μη, που παρουσιάζουν οικολογικό, παλαιοντολογικό, γεωμορφολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον, καθώς και συστάδες δένδρων ή δένδρα ή και σπάνια είδη φυτών που έχουν ιδιαίτερη βοτανική, φυτογεωγραφική, αισθητική, πολιτισμική και ιστορική σημασία. Στις περιοχές αυτές ισχύουν οι ίδιες απαγορεύσεις όπως και στους πυρήνες Εθνικών Δρυμών. Σήμερα έχουν κηρυχθεί 51 Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης, με συνολική έκταση 16.840 εκτάρια. Η πλειονότητα των μνημείων αυτών καταλαμβάνει ελάχιστα τετραγωνικά μέτρα:

- Οι δύο Πλάτανοι του Σχολαρίου
- Το κλήμα των Καλαβρύτων (Αχαΐα)
- Το Πεύκο της Νικήτης Χαλκιδικής
- Ο Πλάτανος στον Γεροπλάτανο Χαλκιδικής
- Ο Πλάτανος της Βάβδου
- Ο Πλάτανος του Πausανία στο Αίγιο (Αχαΐα)
- Οι Δώδεκα Βρύσες του Αιγίου (Αχαΐα)
- Οι Πλάτανοι των Κομποτάδων (Φθιώτιδα)
- Ο Πλάτανος της Άρτας
- Ο αειθαλής Πλάτανος της Φαιστού (Ηράκλειο Κρήτης)
- Οι Πλάτανοι της Βέροιας (Ημαθία)
- Ο Πλάτανος του Ναυπλίου (Αργολίδα)
- Ο Φοίνικας του Ναυπλίου (Αργολίδα)
- Οι Ίταμοι Κρουονερίου Αργολίδας
- Οι Ελιές της Δημαίνης Αργολίδας
- Οι Ελιές του Αλμυροποτάμου Εύβοιας
- Ο Πλάτανος της Δημητσάνας Αρκαδίας
- Ο Σφένδαμος του Σιδηροκάστρου Μεσσηνίας
- Η Ελιά της Καλαμάτας (Μεσσηνία)
- Η Δρυς του Περιθωρίου Αρκαδίας
- Συστάδα Δρυός και Φράξου (Μουριών)
- Η Δρυς στις Κορφές Ηρακλείου Κρήτης
- Οι Βελανιδιές στην Καλαμιά Αιγίου (Αχαΐα)
- Η Δρυς της Δόριζας Αρκαδίας
- Ο Πλάτανος Βλάτους Χανίων
- Ο Πλάτανος της Αγ. Μαρίνας Φθιώτιδας
- Το Δάσος Δενδροκέρδων στην Κυνουρία Αρκαδίας
- Οι Πλάτανοι της Λαμίας (Φθιώτιδα)
- Το Δάσος της Οξιάς στην Τσίχλα Χαϊντού Ξάνθης
- Το Δάσος Οξιάς στο Πευκωτό Πέλλας
- Το Παρθένο Δάσος της Κεντρικής Ροδόπης
- Το νησί Πιπέρι στις Βόρειες Σποράδες
- Ο Πλάτανος στην Ελαία Θεσπρωτίας
- Η Φτελιά της Αηδόνας Καλαμπάκας (Τρίκαλα)
- Ο αειθαλής Πλάτανος των Αζωγυρών Χανίων
- Το Κρητικό Κεφαλάνθηρο στις Καμάρες Ηρακλείου
- Ο Πλάτανος του Αγ. Φλώρου Μεσσηνίας
- Το Απολιθωμένο Δάσος της Λέσβου
- Ο Πλάτανος του Ιπποκράτη στην Κω
- Ο Πλάτανος της Απολλωνίας - Σταυρός Θεσσαλονίκης
- Ο Πλάτανος της Πλατανιώτισσας Καλαβρύτων (Αχαΐα)
- Το δάσος του Λεσινίου Αιτωλοακαρνανίας
- Ο Πλάτανος της Αγ. Λαύρας Καλαβρύτων (Αχαΐα)
- Ο Σφαγνώνας στο δάσος του Λαϊλιά Σερρών
- Υπόλειμμα υδροχαρούς δάσους στην Ιστιαία Εύβοιας
- Το Δάσος αείφυλλων πλατύφυλλων στο νησί Σαπιέντζα (Μεσσηνία)
- Το Μικτό Δάσος Προμάχων - Λυκοστόμου Αριδαίας (Πέλλα)
- Το Φυσικό Δάσος κυπαρισσίου στον Έμπωνα Ρόδου
- Το Μικτό Δάσος του Γράμμου (Καστοριά)
- Το Κυπαρίσσι της Πρασιάς Ευρυτανίας

4. *Υγρότοποι Ramsar*

Η Διεθνής Σύμβαση για τους Υγρότοπους υπεγράφη στο Ραμσάρ του Ιράν, το 1971 και αποτελεί μια διακυβερνητική συνθήκη, η οποία παρέχει το πλαίσιο εργασίας για εθνική δράση και διεθνή συνεργασία για την διατήρηση και σοφή χρήση των υγροτόπων και των πόρων τους. Προς το παρόν υπάρχουν 146 Συμβαλλόμενα μέλη στην Σύμβαση, με 1.462 θέσεις υγροτόπων, που αποτελούν 125,4 εκατομμύρια εκτάρια, προγραμματισμένα να περιληφθούν στην Λίστα Ramsar των Υγροτόπων Διεθνούς Σημασίας. Στη χώρα μας υπάρχουν 10 υγρότοποι Ramsar: Δέλτα Έβρου – Λίμνη Βιστονίδα, Λιμνοθάλασσα Πόρτο Λάγος και Λίμνη Μητρικού – Δέλτα Νέστου και Λιμνοθάλασσα Γκουμπούρνου – Λίμνες Βόλβη και Κορώνεια – Δέλτα Αξιού-Λουδία-Αλιάκμονα και Αλυκή Κίτρους – Λίμνη Κερκίνη – Λίμνες Μικρή και Μεγάλη Πρέσπα – Αμβρακικός κόλπος – Λιμνοθάλασσες Μεσολογίου – Λιμνοθάλασσα Κοτύχι

5. *Καταφύγια Θηραμάτων*

Ως μόνιμα Καταφύγια Θηραμάτων, ιδρύονται οι περιοχές που πληρούν τις προϋποθέσεις ώστε να καλύπτονται οι βασικές ανάγκες των θηραμάτων σε ησυχία, τροφή και νερό. Επίσης, τοπικές απαγορεύσεις κυνηγίου, εκτροφεία θηραμάτων και ελεγχόμενες κυνηγετικές περιοχές μπορούν να ιδρύονται με στόχο «την προστασία και διάσωση του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας» και «την διατήρηση, ανάπτυξη και εκμετάλλευση του θηραματικού πλούτου της χώρας». Οι περιοχές αυτές συγκροτούν σήμερα ένα δίκτυο προστατευόμενων περιοχών, όπου οι διατάξεις περί θήρας παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στην διατήρηση της πανίδας. Ο αριθμός των καταφυγίων και των απαγορεύσεων κυνηγίου καθώς και οι τροποποιήσεις των εκτάσεων και ορίων καθορίζονται από την ετήσια διάταξη θήρας.

Σήμερα έχουν οριστεί περίπου 580 Καταφύγια Θηραμάτων σε όλη τη χώρα, με συνολική έκταση λίγο μεγαλύτερη από 860.000 εκτάρια, 21 Εκτροφεία Θηραμάτων με έκταση 2.937 εκτάρια και 7 Ελεγχόμενες Κυνηγετικές Περιοχές, με έκταση 108.843 εκτάρια (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία).

6. *Ειδικές Περιοχές Προστασίας για τα Πουλιά*

Το 1979 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης πήρε μια απόφαση για τη διατήρηση των άγριων πουλιών, η οποία είναι γνωστή ως Οδηγία 79/409/ΕΟΚ. Σύμφωνα με την Οδηγία αυτή, κάθε χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σήμερα, οφείλει να διατηρήσει όχι μόνο τους πληθυσμούς άγριων πουλιών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση, αλλά και επαρκή έκταση και ποικιλία βιοτόπων, για να επιτευχθεί η προστασία τους. Έτσι, δημιουργούνται «Περιοχές Ειδικής Προστασίας», για τη διατήρηση των συκεκριμένων ειδών. Στη χώρα μας έχουν οριστεί 113 τέτοιες περιοχές.

7. *Απόθεμα Βιόσφαιρας*

Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα» των Ηνωμένων Εθνών, δύο περιοχές της χώρας μας έχουν ανακηρυχθεί Απόθεμα Βιόσφαιρας: το φαράγγι της Σαμαριάς και ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου.

8. *Βιογενετικό Απόθεμα*

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει κηρύξει ως Βιογενετικό Απόθεμα τις εξής περιοχές: Φυσικό μνημείο δάσους οξιάς Χαϊντού-Κούλα – Παρθένο δάσος Κεντρικής Ροδόπης – Φυσικό μνημείο μικτού δάσους Αλμοπίας Αριδαίας – Εθνικός Δρυμός Ολύμπου – Εθνικός Δρυμός Πίνδου (πυρήνας) – Φυσικό μνημείο μικτού δάσους Γράμμου – Εθνικός Δρυμός Πρεσπών (δάσος κέδρων) – Αισθητικό δάσος Κουρί-Αλμυρού – Κόλπος Λαγανά – Εθνικός Δρυμός Αίνου (πυρήνας) - Φυσικό μνημείο δάσους Λεσινίου – Εθνικός Δρυμός

Οίτης – Φυσικό μνημείο δάσους αείφυλλων πλατάνων Νήσου Σαπιέντζας – Φυσικό μνημείο δάσους κυπαρισσιού Έμπωνα Ρόδου – Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς.

9. *Διεθνής Κληρονομιά*

Από τα Ηνωμένα Έθνη έχουν ανακηρυχθεί ως Διεθνή Κληρονομιά τα Μετέωρα και το όρος Άθως.

10. *Ευρωπαϊκό Δίπλωμα*

Το Ευρωπαϊκό Δίπλωμα του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει απονεμηθεί μόνο στον Εθνικό Δρυμό Σαμαριάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ:

1. Αμφίβια

Επιστημονικό όνομα	Ελληνικό όνομα
<i>Salamandra salamandra</i>	Σαλαμάνδρα
<i>Triturus vulgaris</i>	Κοινός τρίτωνας
<i>Bufo bufo</i>	Χωματόφρυνος
<i>Bufo viridis</i>	Πρασινόφρυνος
<i>Hyla arborea</i>	Δενδροβάτραχος
<i>Rana graeca</i>	Ελληνικός βάτραχος
<i>Rana dalmatina</i>	Ευκίνητος βάτραχος
<i>Rana ridibunda</i>	Λιμνοβάτραχος

2. Ερπετά

Επιστημονικό όνομα	Ελληνικό όνομα
Χελώνες	
<i>Testudo hermanni</i>	Μεσογειακή χελώνα
<i>Testudo graeca</i>	Ελληνική χελώνα
<i>Testudo marginata</i>	Κρασπεδωτή χελώνα
Σαύρες	
<i>Cyrtodactylus kotschy</i>	Κυρτοδάκτυλος
<i>Anguis fragilis</i>	Κονάκι
<i>Ophisaurus apodus</i>	Τυφλίτης
<i>Ablepharus kitaibelii</i>	Αβλέφαρος
<i>Chalcides ocellatus</i>	Λιακόνι
<i>Ophiomorus punctatissimus</i>	Οφιόμορος
<i>Lacerta trilineata</i>	Πρασινόσαυρα
<i>Podarcis erhardii</i>	Αιγαιόσαυρα
<i>Podarcis muralis</i>	Τοιχόσαυρα
<i>Podarcis taurica</i>	Ταυρική γουστέρα
Φίδια	
<i>Typhlops vermicularis</i>	Σκουληκόφιδο
<i>Coluber gemonensis</i>	Δενδρογαλιά
<i>Coluber najadum</i>	Σαΐτα
<i>Elaphe situla</i>	Σπιτόφιδο
<i>Elaphe quatuorlineata</i>	Λαφίτης
<i>Malpolon monspessulanus</i>	Σαπίτης
<i>Natrix natrix</i>	Νερόφιδο
<i>Telescopus fallax</i>	Γατόφιδο
<i>Vipera ammodytes</i>	Οχιά

3. Πτηνά

Επιστημονικό όνομα	Ελληνικό όνομα
<i>Ciconia ciconia</i>	Πελαργός
<i>Gyps fulvus</i>	Όρνιο
<i>Pernis apivorus</i>	Σφηκιάρης
<i>Circaetus gallicus</i>	Φιδαιτός
<i>Accipiter gentilis</i>	Διπλοσάινο
<i>Accipiter nisus</i>	Τσιχλογέρακο
<i>Buteo buteo</i>	Γερακίνα
<i>Buteo rufinus</i>	Αετογερακίνα
<i>Aquila chrysaetus</i>	Χρυσαιτός
<i>Falco tinunculus</i>	Βραχοκιρκίνεζο
<i>Falco vespertinus</i>	Μαυροκιρκίνεζο
<i>Falco columbarius</i>	Νανογέρακο
<i>Falco subbuteo</i>	Δενδρογέρακο
<i>Falco eleonorae</i>	Μαυροπετρίτης
<i>Falco peregrinus</i>	Πετρίτης
<i>Alectoris graeca</i>	Πετροπέρδικα
<i>Alectoris chukar</i>	Πέρδικα νησιώτικη
<i>Coturnix coturnix</i>	Ορτύκι
<i>Scolopax rusticola</i>	Μπεκάτσα
<i>Larus rudibundus</i>	Γλάρος καστανοκέφαλος
<i>Larus cacchianans</i>	Ασημόγλαρος
<i>Columba livia</i>	Αγριοπερίστερο
<i>Columba oenas</i>	Φασσοπερίστερο
<i>Columba palumbus</i>	Φάσσα
<i>Streptopelia decaocto</i>	Δεκαοχτούρα
<i>Streptopelia turtur</i>	Τρυγόνι
<i>Cuculus canorus</i>	Κούκος
<i>Tyto alba</i>	Τυτώ
<i>Otus scops</i>	Γκιώνης
<i>Bubo bubo</i>	Μπούφος
<i>Athene noctua</i>	Κουκουβάγια
<i>Strix aluco</i>	Χουχουριστής
<i>Asio otus</i>	Νανόμπουφος
<i>Caprimulgus europaeus</i>	Γιδοβύζι
<i>Apus apus</i>	Σταχτάρα
<i>Apus pallidus</i>	Ωχροσταχτάρα
<i>Apus melba</i>	Σκεπάρνας
<i>Alcedo atthis</i>	Αλκούνα
<i>Merops apiaster</i>	Μελισσοφάγος
<i>Coracias garrulus</i>	Χαλκοκουρούνα
<i>Upupa epops</i>	Τσαλαπετεινός
<i>Jynx torquilla</i>	Στραβολαίμης
<i>Picus viridis</i>	Δρυοκολάπτης

<i>Dendrocopos major</i>	Παρδαλοτσικλιτάρρα
<i>Melanocorypha calendra</i>	Γαλιάντρα
<i>Calandrella brachydactyla</i>	Μικρογαλιάντρα
<i>Galerida cristata</i>	Κατσουλιέρης
<i>Lullula arborea</i>	Δενδροσταρήθρα
<i>Ptyonogrogne rupestris</i>	Βραχοχελίδο
<i>Hirundo rustica</i>	Χελιδόνι
<i>Hirundo taurica</i>	Δενδροχελίδο
<i>Delichon urbica</i>	Σπιτοχελίδο
<i>Anthus trivialis</i>	Δενδροκελάδα
<i>Anthus pratensis</i>	Λιβαδοκελάδα
<i>Motacilla flava</i>	Κιτρινοσουσουράδα
<i>Motacilla cinerea</i>	Σταχτοσουσουράδα
<i>Motacilla alba</i>	Λευκοσουσουράδα
<i>Cinclus cinclus</i>	Νεροκότσυφας
<i>Troglodytes troglodytes</i>	Τρυποφράκτης
<i>Prunella modularis</i>	Θαμνοψάλτης
<i>Erithacus rubecula</i>	Κοκκινολαίμης
<i>Luscinia megarhynchos</i>	Αηδόνι
<i>Poenicurus poenicurus</i>	Κοκκινούρης
<i>Poenicurus ochruros</i>	Καρβουνιάρης
<i>Saxicola ruberta</i>	Καστανολαίμης
<i>Saxicola torquata</i>	Μαυρολαίμης
<i>Oenanthe oenanthe</i>	Σταχτοπετροκλής
<i>Oenanthe hispanica</i>	Ασπροκώλα
<i>Monticola saxatilis</i>	Πετροκότσυφας
<i>Monticola solitarius</i>	Γαλαζοκότσυφας
<i>Turdus torquatus</i>	Χιονότσιχλα
<i>Turdus merula</i>	Κότσυφας
<i>Turdus philomelos</i>	Τσίχλα
<i>Turdus pilaris</i>	Κεδρότσιχλα
<i>Turdus iliacus</i>	Κοκκινότσιχλα
<i>Turdus viscivorus</i>	Τσαρτσάρα
<i>Hippolais pallida</i>	Ωχροστριτίδα
<i>Sylvia cantillans</i>	Κοκκινοτσιροβάκος
<i>Sylvia melanocephala</i>	Μαυροτσιροβάκος
<i>Sylvia rueppelli</i>	Μουστακοτσιροβάκος
<i>Sylvia hortensis</i>	Δενδροτσιροβάκος
<i>Sylvia communis</i>	Θαμνοτσιροβάκος
<i>Sylvia borin</i>	Κηποτσιροβάκος
<i>Sylvia atricapilla</i>	Μαυροσκούφης
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	Δασοφυλλοσκόπος
<i>Phylloscopus collybita</i>	Δενδροφυλλοσκόπος
<i>Regulus regulus</i>	Χρυσοβασιλίσκος
<i>Regulus ignicapillus</i>	Βασιλίσκος
<i>Muscicapa striata</i>	Μυγοχάφης

<i>Ficedula parva</i>	Νανομυγοχάφτης
<i>Ficedula albicollis</i>	Κρικομυγοχάφτης
<i>Ficedula hypoleuca</i>	Μαυρομυγοχάφτης
<i>Parus lugubris</i>	Κλειδώνας
<i>Parus montanus</i>	Βουνοπαπαδίτσα
<i>Parus ater</i>	Ελατοπαπαδίτσα
<i>Parus caeruleus</i>	Γαλαζοπαπαδίτσα
<i>Parus major</i>	Καλόγερος
<i>Sitta europaea</i>	Δενδροσοπανάκος
<i>Sitta neumayer</i>	Βραχοσοπανάκος
<i>Certhia familiaris</i>	Βουνοδενδροβάτης
<i>Certhia brachydactyla</i>	Καμποδενδροβάτης
<i>Oriolus oriolus</i>	Συκοφάγος
<i>Lanius collurio</i>	Αετομάχος
<i>Lanius minor</i>	Γαϊδουροκεφάλας
<i>Lanius senator</i>	Κοκκινοκεφάλας
<i>Garulus glandarius</i>	Κίσσα
<i>Pica pica</i>	Καρακάξα
<i>Pyrrocorax graculus</i>	Κιτρινοκαλλιακούδα
<i>Pyrrocorax pyrrhorax</i>	Κοκκινοκαλλιακούδα
<i>Corvus monedula</i>	Κάρια
<i>Corvus corone</i>	Κουρούνα
<i>Corvus corax</i>	Κόρακας
<i>Sturnus vulgaris</i>	Ψαρόνι
<i>Passer domesticus</i>	Σπουργίτι
<i>Passer montanus</i>	Δενδροσπουργίτης
<i>Petronia petronia</i>	Πετροσπουργίτης
<i>Fringilla coelebs</i>	Σπίνος
<i>Fringilla montifringilla</i>	Χειμωνοσπίνος
<i>Serinus serinus</i>	Σκαρθάκι
<i>Carduelis chloris</i>	Φλώρος
<i>Carduelis carduelis</i>	Καρδερίνα
<i>Carduelis spinus</i>	Λουγάρο
<i>Carduelis cannabina</i>	Φανέτο
<i>Loxia curvirostra</i>	Σταυρομύτης
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	Χοντρομύτης
<i>Emberiza citrinella</i>	Χρυσοσίχλονο
<i>Emberiza ciris</i>	Σιρλοσίχλονο
<i>Emberiza cia</i>	Βουνοσίχλονο
<i>Emberiza hortulana</i>	Βλάχος
<i>Emberiza caesia</i>	Σκουρόβλαχος
<i>Emberiza melanocephala</i>	Αμπελουργός
<i>Miliaria calandra</i>	Τσίφτας

4. Θηλαστικά

Επιστημονικό όνομα	Ελληνικό όνομα
<i>Erinaceus concolor</i>	Σκαντζόχοιρος
<i>Talpa caeca</i>	Τυφλοασπάλακας
<i>Crocidura russula</i>	Σπιτομυγαλίδα
<i>Crocidura leucodon</i>	Χωραφομυγαλίδα
<i>Crocidura suaveolens</i>	Κηπομυγαλίδα
<i>Suncus etruscus</i>	Ετρουσκομυγαλίδα
<i>Tadarida taeniotis</i>	Νυχτονόμος
<i>Rhinolophus ferrum-equinum</i>	Τρανορινόλοφος
<i>Rhinolophus hipposideros</i>	Μικρορινόλοφος
<i>Rhinolophus blasii</i>	Ρινόλοφος
<i>Eptesicus serotinus</i>	Τρανονυχτερίδα
<i>Miniopterus schreibersi</i>	Πτερυγονυχτερίδα
<i>Myotis blythi</i>	Μικρομυωτίδα
<i>Myotis emarginatus</i>	Πυρρομυωτίδα
<i>Myotis myotis</i>	Τρανομυωτίδα
<i>Nyctalus leisleri</i>	Μικρονυκτοβάτης
<i>Nyctalus noctua</i>	Νυκτοβάτης
<i>Pipistrellus kuhli</i>	Λευκονυχτερίδα
<i>Pipistrellus nathussii</i>	Νυχτερίδα του Nathusius
<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	Νανονυχτερίδα
<i>Pipistrellus savii</i>	Βουονυχτερίδα
<i>Plecotus auritus</i>	Ωτονυχτερίδα
<i>Vespertilio murinus</i>	Παρδαλονυχτερίδα
<i>Lepus europaeus</i>	Λαγός
<i>Sciurus vulgaris</i>	Σκίουρος
<i>Dryomys nintedula</i>	Δενδρομυωξός
<i>Glis glis</i>	Δασομυωξός
<i>Spalax leucodon</i>	Μικροτυφλοπόντικας
<i>Cricetulus migratorius</i>	Νανοκρικετός
<i>Microtus guentheri</i>	Αρουραίος Μεσογείου
<i>Pitimus savii</i>	Σκαπτοποντικός
<i>Apodemus mystacinus</i>	Βραχοποντικός
<i>Apodemus sylvaticus</i>	Δασοποντικός
<i>Apodemus flavicolis</i>	Κρικοποντικός
<i>Rattus ratus</i>	Μαυροποντικός
<i>Rattus norvegicus</i>	Δεκατιστής
<i>Mus domesticus</i>	Σταχτοποντικός
<i>Vulpes vulpes</i>	Αλεπού
<i>Mustela nivalis</i>	Νυφίτσα
<i>Martes foina</i>	Κουνάβι
<i>Meles meles</i>	Ασβός
<i>Cervus elaphus</i>	Κόκκινο ελάφι